

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XLIV.
Fasciculus 1.

BADÓ ATTILA

Bevezetés az angol jogrendszerbe

Szeged, 1993

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

JÓZSEF BALÁZS, ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, EMESE ÉGETŐ, JENŐ
KALTENBACH, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, KÁROLY NAGY, PÉTER
PACZOIAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, ISTVÁN SZENTPÉTERI, JÓZSEF
VERES

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALÁZS JÓZSEF, BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, ÉGETŐ EMESE,
KALTENBACH JENŐ, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, NAGY KÁROLY,
PACZOIAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZENTPÉTERI ISTVÁN,
VERES JÓZSEF

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324—6523

Bevezetés

Vajon felvethető-e manapság az a kérdés – amikor egyre lelkesebb konvergencia-elméletek látnak napvilágot¹, s a nemzetközi jogágak látványos terjeszkedésének vagyunk tanúi –, hogy miért kell foglalkozni a különböző jogrendszerekkel, azok szellemével, az egyes országok jogi kultúrájával?

Nincs okunk kételkedni az összehasonlító jogtudomány szükségességében, az összehasonlító módszer praktikusságában. Ha pragmatikusan közelítjük meg a kérdést, s a jogösszehasonlítás leginkább gyakorlati vonatkozását vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a komparatív szemlélet a jogalkotásban nem újkeletű, hiszen szinte minden alkotás mintákból építkezik, így a törvényalkotás is, s ha a biztonságra törekvésnek ez a módja – mint azt jónéhány jogszociológus felismerte – néha veszélyekkel jár is, egy nemzeti jogrendszerbe illeszthető "jó" dogmatikai megoldás átvételének létjogosultságát, adott esetben áldásos hatását nem lehet kétségbe vonni.

Az viszont valóban magyarázatra szorul, hogy miért kontárokodnak a jogbölcselettel foglalkozók rendszeresen a jogösszehasonlítás tudományába, ahogy szándékunk szerint ezt mi is megtesszük. A válasz egyszerű, hiszen a jogbölcselet a hazai jogrendszerre alapozott problémákon túl olyan egyetemes kérdésekkel foglalkozik, amelyeket csak nemzeteket átszelő szemlélettel lehet megoldani. Hogyan beszélhetnénk a jog komponenseiről anélkül, hogy ne különítenénk el azokat a jogrendszereket egymástól, melyekben a különböző "jogot alkotó elemek" más módon és más arányban jelentkeznek. Hogyan vonhatnánk le általános következtetéseket az alkotmánybíráskodás jogrendszerre gyakorolt hatásáról, ha nem vizsgálnánk, milyen eltérésekkel működik az alapjogi rétegre épülő bíráskodás az egyes országokban. Nehéz az imperatív elmélettel, vagy a tiszta jogtannal foglalkozni anélkül, hogy ne tudnánk, hol születtek meg ezek az elméletek. Nehezen érthetjük meg, hogy miért kellett Austinnek Németországba menekülni az értetlenség elől, ha nem ismerjük azt az angol jogi közeget, amely a filozófálatásnak ezt a módját

¹ A különböző jogcsaládok, jogrendszerek egymáshoz való közeledését hirdető elméletek. Ha a társadalmi alrendszerek extenzív kiterjedéséről beszélünk, nyilvánvaló, hogy a gazdaság átfogóbb régiókban való szerveződését szorosan követi a jog kiszakadása a nemzeti keretektől. Megállapítható azonban, hogy a világszinten működő evolúciós mechanizmusok elsősorban a nemzeti jogok tartalmi közeledését eredményezik (értve ez alatt mindenekelőtt az anyagi jogokat) s csak második lépcsőben követi ezt a jogérvényesítés mechanizmusainak közeledése. Sokan leegyszerűsítik a common law és a kontinentális jog összeolvadási folyamatát: erősödő törvényhozás egyik oldalról, növekvő bírói jogalkotás a másik oldalon. Ez a felfogás azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a felszínen ugyan valóban bekövetkezik ez a jóslat, ám eközben a két jogrendszer jogalkalmazásának, joghoz való viszonyulásának filozófiájában szinte semmilyen módosulás nem figyelhető meg.

kivetette magából. Mindezekén túl, egy sajátosan magyar okkal bővíthetjük a magyarázkodást. Jóllehet az összehasonlító jogtudomány már a XIX. században tanszéket kapott Franciaországban, a jogösszehasonlítás Magyarországon – legalábbis egyetemi szinten – máig is jogágakhoz kötött, s ez további ösztönzést jelent azok számára, akik az elvont kérdések tárgyalása előtt tisztázni szeretnék: mi is az a common law, hogyan működik az a sokat emlegetett precedensrendszer?²

Itt aztán rendszeresen újabb mentegetőzés következik: "a kontinentális jogász számára megfoghatatlanok az angol jogintézmények ... csak annyit tudunk meg a kutatások végén, hogy semmit sem érhetünk meg ... a jogösszehasonlítás hagyományos módszerei ebben az esetben csődöt mondanak ..."³

Mindéhez csak annyi fűzhető, hogy bár kétségtelenül veszélyeket rejt magában nem angolként értekezni az angol jogról, de ugyanilyen veszélyeket rejt bármilyen idegen nyelv elsajátítása is, s mint ahogy nem anyanyelvű nyelvtanár, úgy olyan római-germán jogon nevelkedett jogászokra is szükség van, akik legalább alapfokon eligazodnak az angolszász jog útvesztőiben.

[Roscoe Pound, a neves jogszociológus a "The Spirit of the Common law" (A common law szelleme) című könyvében az angol jog legfőbb jellegzetességének a precedens rendszert, a zsüri intézményét és a jog szupremáciáját tartja. Horváth Barna, a háború előtti magyar jogbölcselet kiváló képviselője az angol jogelméletéről írt könyvében mindezt felhasználva, további pontokba sűrítve tárgyalja a common law szellemét, legfőbb jellegzetességeit, legalábbis mindazt, aminek szerinte hatása volt az angol jogfilozófiára. Rendkívül vázlatosan, de mi is pontokba szedve kívánunk képet adni az angol jog fő vonásairól, mindenekelőtt azon tényekre koncentrálni, melyek további ismereteket adnak a "jog szerkezetének" megértéséhez:

1. Az angol jog folytonossága
2. Az angol jog történeti fejlődése
3. A precedensjog
4. A törvény-jog (statute law)
5. A jogászi professzió "Felső Háza"]

² Alig találni magyar nyelvű szakirodalmat a tárgykörből, s magyar nyelvű angol jogi magyarázó szótár sincs még a piacon, ami azért lenne nagyon fontos, mert az egyszerű jogi szótárak általában félrevezetőek a fordíthatóság korlátai miatt. Rene David összehasonlító jogi könyve az egyetlen olyan átfogó, magyarul olvasható elméleti munka, amelyik nem jogági szemlélettel elemzi a különböző jogrendszereket, bár lefordítása óta több módosított kiadást ért meg, s ezek már ismét csak franciául vagy angolul hozzáférhetőek.

³ Az igazság minden valószínűség szerint valahol félúton lehet Rene Davidnak a két jogrendszer fogalmi eltéréseit túlhangsúlyozó és pl. Dietrich Rueschemeyer különbségeket elbagatellizáló véleménye között.

1. Az angol jog folytonossága

Az angol jog tárgyalásánál mindig előtérbe kerülnek a történelmi fejtegetések. Ez nem véletlen, hiszen sehol a világon nem tapasztalható ilyen egyenes vonalú és töretlen fejlődés a jogintézmények és a jogalkotás technikája tekintetében. Talán megkockáztatható az a megállapítás, hogy ez a történelmi szemlélet az angol jog filozófiája, vagy inkább az angol jogászoké, mert nyilvánvaló, hogy a fontolva haladás többek között egy nagy társadalmi presztízs védelmét szolgálja s nem az angol népszellemben gyökerezik. A folytonosság – megszakíttottság szembeállítása itt arra utal, hogy a bíró alkotta jog, mint közös kiindulópont a kontinentális jogban szép lassan elhalványul, s jöllehet a kódexek megalkotása általában már meglévő fogalmi készletre épül, a törvényhozás előtérbe kerülése sietteti az elavult jogintézmények megváltoztatását. Természetesen a kontinentális jogban is van egyfajta töretlenség, (arról nem is beszélve, hogy eredetét tekintve jóval régebbi "jog" mint a common law), de a társadalom változásaira érzékenyebb törvényalkotás könnyebben vág rendet a meglévő jogszabályok között, s a kislektált jog a későbbiekben már csak a jogtörténész számára lesz érdekes.

Angliában teljesen természetes, hogy a bíróságokon a jogászok többszáz éves jogokra hivatkoznak, s ez a hagyománytiszteleten túl jórészt annak a "csendes történelemnek" köszönhető, amely ügyesen le tudott vezetni minden radikális változtatási kísérletet. A jogi reformok általában részlegesek, szűkkörűek, s csak többszöri "próbálkozás" után vezetnek eredményre. Természetesen volt egy polgári forradalom, de az a kaszt-szellemet, a társadalmi érintkezés rögzült szabályait, a formák jelentőségét alig érintette, s a törvény előtt egyenlők ma sem ugyanabba a klubba járnak, mint ahogy a jog felett igazából sohasem lebegett olyan pallos, amely a francia, vagy német jogfejlődésben lesújtott és megváltoztatta a jogfejlődés irányát.

Nem szabad azonban túlhangsúlyozni ezt a töretlenséget, mert jöllehet egy precedens sohasem veszíti el autoritását az idő múlása miatt, s számos alapvető jogelv, mint pl. a szerződési szabadság alapszik nagyon régi precedenseken, ám a törvényhozás utóbbi évtizedekben tapasztalható terjeszkedése számos jogterületen szinte teljesen kiszorította az esetjogot. A büntetőjogban a széleskörű törvényalkotás miatt csak néhány esetben (mint az emberölés, vagy az összeesküvés) maradt el a törvénybe foglalás. Nem ilyen mértékben, de hasonló változások figyelhetők meg a szerződési jogban, vagy a károkozásra vonatkozó szabályok tekintetében. Más oldalról, jónéhány esetben szükségtelen ősrégi precedensekre hivatkozni, hiszen a jogelvek sokszor megismétlődnek egy-egy olyan későbbi döntésben, ahol a jogelv modernizálása, precizizozása felérhet egy kontinentális értelemben vett módosítással, pedig látszólag csak újrafogalmaznak egy ősi döntést. A leggyakrabban a tulajdonjogot érintő kérdéseknél szoktak ősrégi precedensekre hivatkozni, annak ellenére, hogy itt is átfogó törvényhozásra került sor, de az angol törvények sajátosan

túlmunkált szüksézsavúsága miatt a tulajdonra vonatkozó általános elveket, a jogi fogalmak értelmezését a bíróság kénytelen az ősrégi precedensekből meríteni.⁴

Érdeemes idézni Eörsi Gyula "Összehasonlító polgári jog" című könyvéből egy példa leírását, mely rendkívül jól ábrázolja a jog társadalmi változást túlélő jellegét, melyet csak egy bírói jogra épülő jogrendszer tud ilyen formában felmutatni. A Gomberg v. Smith ügyről van szó, melyben az alperes kutyájával kilépett egy áruházból, s a kutya nekirontott egy teherautónak, aminek következtében az autó és vezetője is megsérült. A kártérítési perben az volt a legfontosabb kérdés, hogy alkalmazható-e az az ősi szabály, mely szerint akinek marhája az országútra szabadul, az nem felelős az állat okozta kárért, míg aki maga vitte oda az állatot, az felel. Ennek a szabálynak pedig az a szabály a gyökere, mely szerint a földtulajdonos nem köteles meggátolni a háziállatok elvándorlását, miután nincs kerítésépítési kötelezettsége. A bíróság emiatt a következő kérdésekre kereste a választ:

- Marhának tekinthető-e a kutya?
- Országút-e a londoni utca?
- A kutyát az országútra vitték vagy oda szabadult?
- Kirontott-e a kutya a szupermarketből vagy csak kiugrott?
- Szokása volt-e a kutyának, hogy egyedül menjen ki az útestre? stb.

Mindhárom fokon megállapították, hogy a megkülönböztetés az országúra szabadult, illetve vitt marhákért való felelősség között élő jog, a londoni utca országút és a kutyát az ügyben marhának kell tekinteni. A Lordok Háza és az alsóbbfokú bíróságok között csak abban volt nézeteltérés, hogy az állatot odavitték, vagy pedig kiszabadult. A bírák ugyan aggodalmuknak adtak hangot a jog időszerűségét illetően, de karjukat széttárva élőnek fogadták el azt. Eörsi elmondja, hogy a megkülönböztetés azért tűnhet illogikusnak, mert 1353 óta – bár kerítésfenntartási kötelezettség szomszédos földbirtokok között sincs – ha az állat átvándorol egy másik birtokra, a tulajdonos kimenthetetlenül felel. Ez a szabály akkor a földbirtokosok érdekében született, mert az adott ügyben mindig földbirtokos volt a károsult is, míg az országúton bárki károsulhatott. Mégis – teszi fel a kérdést Eörsi – hogyan lehet hatása egy XX. századi ügyre annak, hogy a földbirtokosnak annak idején nem kellett kerítést építeni.⁵ Egy kódex-centrikus jogrendszerben már régen módosították volna a szabályt, a megváltozott körülményekhez igazították volna, pontosabban ilyenformán létre sem jöhetett volna, hiszen a törvény általánosabb fogalmakkal operál, mint az esetek egyediségéből jogot alkotó bíró-jog, s már eleve állatok okozta kárról rendelkezne, és esetek tömege húzná meg az értelmezés határait.

Úgy gondolom, felesleges szaporítani azoknak a teóriáknak a számát, melyek az angol jog történetiségének okát próbálják megmagyarázni, ehelyett megelégedve a pusztán tény konstatálásával, próbáljuk meg felvillantani a jogfejlődés legfontosabb állomásait.

⁴ Kiralfy, A. K. R.: The English Legal System. Sixth Edition. Sweet and Maxwell, London, 1960. 81. p.

⁵ Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog. Közgazd és Jogi Kiadó, Budapest, 1975. 111. p.

2. Az angol jog történeti fejlődése

A common law (közös jog)

Az angol jog történetében az egyetlen radikális változás 1066-ban következett be, amikor a normann hódítással új időszámítás kezdődött az angol történelem és jog tekintetében. A "francia" hódítással hirtelen lecsökkent az Angliát a kontinenstől elválasztó távolság, s a mintegy 10000 hódító a meghódított lakossággal szemben, a kezdeti nehézségek után bátran érvényesíthette megszerzett hatalmát. Arról máig is vitatkoznak a történészek, hogy mit jelent "Hastings" ma és mit jelentett akkor, hiszen az angol patrioták gyakran felkelésbe forduló fájdalomán túl, nyilvánvalóan olyan fejlődést indukált ez az esemény, amit csak nemzeti alapállásból lehet egyértelműen katasztrófának minősíteni.

Ezt megelőzően, az úgynevezett angolszász korszakban a létező királyi törvények ellenére nem volt az egész országra kiterjedő egységes jogszolgáltatás, mert a helyi, igazságszolgáltatással is foglalkozó szervek szokáson alapuló ítélkezése kizárólagos volt. A hódítást követően ezek a helyi szervek fokozatosan feudális jellegű bíróságokká alakultak, s az esetek döntő többségében – még szintén a helyi szokásjogra támaszkodva – ítélkeztek. A király csak kivételesen avatkozott vitás ügyekbe, leginkább akkor, ha belviszályt kellett megakadályozni.⁶

Dawson a "The Oracles of the Law" (A törvény jóshelyei) című munkájában leírja, hogy Franciaországhoz hasonlóan a XII. sz. elején Angliában is specializálódott egy, a király kíséretéhez tartozó kisebb csoport arra, hogy a király nevében ítélkezzen, akik kialakították az eljárás rendszerét és már korán megszerezték a jog feletti azt a dominanciát, amit mindmáig őriznek. Kezdetben minden útjára elkísérték a királyt, de később a Magna Charta követelésének megfelelően, Westminsterben telepedtek le, s a legfontosabb ügyek ide érkeztek. A korlátozott decentralizációt az utazóbírák úgyesen kitalált intézménye szolgáltatta, akik a westminsteri jogot szórták szét országszerte, népszerűsítve a királyt a helyi igazságszolgáltatással szemben. Még a normann hódítást közvetlenül követően alakult ki az a szokás, hogy a király a megyékhez küldött néhány személyt, elsősorban azzal a céllal, hogy érdeklődjenek mindazon kérdések iránt, melyek a kincstárat érintették, de ezek a látogatások egyre inkább bíraskodási céllal történtek, s a vándorló bírák évente 3–4 alkalommal a megyékhez látogattak, hogy a legsúlyosabb bűncselekményekkel, a legfontosabb ügyekkel ők foglalkozzanak, míg a kisebb jelentőségűeket a seriff, vagy később a békebíró intézte el.

⁶ David, Rene: A jelenkor nagy jogrendszerei. Közgazd. és Jogi Kiadó, Budapest, 1977. 257. p.

Dawson felhívja a figyelmet arra a furcsaságra, hogy Franciaországgal ellentétben itt mindössze néhány bíróra volt szükség, hogy a felső szintű igazságszolgáltatást megszervezzék és ellássák. Ennek oka többek között az igen költséges eljárás volt, ám ha valaki kifizethette volna a szükséges negyven schillinget, nem biztos, hogy tisztában volt fellebbezési jogával, mert a jogorvoslatok rendszeréről alig jelentek meg tudósítások. Másrészt az eljárásban közreműködő esküdtszékek, melyek gyakorlatilag az eljárás oroszlánrészét elvégezték, nagy mértékben tehermentesítették a bírákat, akik a pervezetési feladatok mellett így a jogalkotásra koncentrálhattak.⁷

Az így létrejövő ún. westminsteri bíróságok alakították ki az angolszász joggal gyakran szinonimaként használt *common law*-t, mely szokásból építkező, az egész országra kiterjedő, bíró-alkotta jog volt a partikuláris igazságszolgáltatással szemben. A *common law* kifejezést gyakran használják a jogcsalád jelölésére, szembeállítva a római jogon alapuló jogcsaládokkal, s beleértik nemcsak a teljes angol jogot, de mindazon jogrendszereket is, ahol az ún. angolszász jog recepciója megtörtént. A kifejezés eredeti értelme azonban azt takarta, hogy a helyi szokásokkal szemben, a királyi bírák az "általános szokást"⁸ alkalmazták, a közös, egész országra kiterjedő jogot (*common law*), melyet szép lassan ítéleteikkel rögzítettek. A kancellári bíraskodással kifejlesztett ún. equity jog kialakulása óta (ld. később) a *common law*-t az angolszász jogrendszeren belül az equity-től, illetve a *statute law*-tól (törvény-jogtól) való megkülönböztetésre használják.

A Westminsterben letelepedő királyi bíróságok hatáskörének kiterjesztésére fokozatosan került sor. Ez azt jelenti, hogy legalábbis eleinte, nem lehetett automatikusan e bíróságokhoz fordulni jogorvoslatért, csak akkor, ha a kancellár ezt az ügy kivételes fontosságára való tekintettel engedélyezte. Az engedélyezés formája az ún. writ volt, s bár ezt gyakran parancsnak fordítják, a writ változó tartalma miatt érdemesebb nem kísérletezni a fordítással, inkább megpróbálni megmagyarázni az adott korban betöltött szerepét. A király pecsétjével ellátott writ eleinte minden kereset benyújtásának elengedhetetlen feltétele volt. Csak akkor foglalkoztak a királyi bíróságok valakinek az ügyével, ha az adott esetre writet szerzett.⁹ A kancellár a király nevében megítélte, hogy kiadja-e azt az adott ügyre vonatkozóan, ám a későbbiekben már, ha az adott ügy egy már korábban kiadott writ alapján szolgáló esetre ráhúzható volt, akkor bizonyos összegért azt bárki megvásárolhatta. Ezen múlt a hatáskör, az eljárás, a bizonyítási mód milyensége, a végrehajtás eszközei.

A kereset megindításnak ez a módja mindennél jobban példázza az angol jog processzuális jogszemléletét, melyet mindmáig megőrzött. Fabatkát

⁷ Dawson, John P.: *The Oracles of the Law*. Ann Arbor: The Univ. of Michigan Law School, 1968.

⁸ Az általános szokás fikciója máig tartja magát. A bírák elvileg ma sem alkotják, csak deklarálják a jogot.

⁹ A writ tulajdonképpen az alperes idézését tette lehetővé, aki köteles volt megjelenni a bíróságon, hogy a felperes által állítottakra megfeleljen.

sem ér az igazságom, ha nem tudom megtalálni azt a kereseti formát, amin keresztül eljuthatok a bírósághoz. Az eljárásjog dominanciája — bár nem abból származik — a római joghoz hasonlítható. Anyagi jogi igény csak akkor keletkezett, ha létezett egy rá vonatkozó writ, vagy újat alkottak, s a joganyag tagozódása a writek különbségei szerint kristályosodott ki. A formalisztikus eljárási szabályok a bíróság illetve esküdtszék előtt is bonyolították a felek dolgát. Az eljárás bonyolult volt, a bizonyítás szigorúan kötött. (A XIII. sz-ig, az esküdtszék kialakulásáig a bizonyítást Istenre bízták, s aki bele tudta mártani kezét a forró vízbe, vagy el tudott cipelni egy bizonyos távolságra tüzes vasat, vagy lemerült, ha vízbe dobták, az bizonyította ártatlanságát. Holdsworth-tól azt is megtudhatjuk, hogy e legutóbbi esetben a "barbár" korszakhoz képest lassan megszűnt a 22-es csapdája, hiszen a szerencsésen víz alá süllyedőt azonnal ki is húzták.)¹⁰

Jóllehet 1873-ban a writeket összeolvasztották (az ún. writ of summons-ba), s ezzel egységes eljárási rendszert vezettek be, ám az eljárásra koncentrált bírói gyakorlat mindmáig megmaradt. (A kontinentális eljáráshoz képest számos furcsasággal találkozhatunk. Aki rosszul választja meg keresete jogalapját — hiába szűnt meg a writ-rendszer —, az elvesztes lesz. Az elévülés nem anyagi, hanem eljárásjogi intézmény, így az nem szakadhat meg ..., vagy amikor a kontinensen egyetemlegesen lehet perelni, akkor itt saját veszélyre alperest kell választani stb.)

A writek halmozódása, s ezzel együtt a királyi bíróságok fokozódó aktivitása a bírászkodásból származó jövedelmektől eleső földesurak féltékenységét váltották ki, s a második Westminsteri statutumban (1285) a király és a főnemesek közötti jogszolgáltatással kapcsolatos kompromisszum is megszületett. A királyi bíróságok továbbra is eljárhattak a már meglévő writek alapján, de új writ kiadását az okmány a parlament hatáskörébe utalta. Ennek hatására a szükség a keresetindítás új módját hívta életre. Mindazok, akik nem találtak writet az ügyükre, közvetlenül a bírósághoz fordultak, s az ügy kivételes fontosságára való tekintettel elbírálást kértek. Ha a bíróságot sikerült meggyőzni, akkor egy új válfaja jött létre a kereseteknek, mert később már e korábbi esetre hivatkozva vált automatikussá a bíróság eljárása.¹¹

Az equity

A common law népszerűsödésével párhuzamosan az egyéb igazságszolgáltató szervek mindinkább háttérbe szorultak, s a bírászkodás egyoldalúvá válása szükségszerűen változást értelt a jogrendszerben. A kontinentális közjog—magánjog elhatárolásnak megfelelően itt is bekövetkezett a jogrendszer megkettőződése, mégpedig a történelem furcsa fintorával. Korábban

¹⁰ Sir William Holdsworth: A History of English Law Seventh Edition. 1956. 310. p., ugyancsak Bartlett: Trial by Fire and Water. 1986.

¹¹ Jowitt's Dictionary 1977. 1914. p.

ugyanis a király bíróságához, mint kivételes bírósághoz azért fordultak a jogorvoslatra szorulóknak, mert a királytól remélték igazuk érvényesítését az egyéb bíróságokkal szemben. A nagy autonómiára szert tevő common law bíróságok azonban megmerevedő formalizált eljárásukkal rendkívül szűk teret hagytak az igazságosságossági követelmények érvényesülésének. A legfontosabb ugyanis az eljárás tökéletes lebonyolítása volt (fair trial), s nem az esküdszékre bízott döntés tartalma. Ez a körülmény oda vezetett, hogy az igazságot nem lelők ismét közvetlenül a királyhoz folyamodtak, akitől kegyelmet, irgalmat, vagy méltányosabb döntést reméltek.

A király, illetve a király tanácsa a döntést a kancellárra bízta, aki egészen Mórus Tamás kancellárrá történő kinevezéséig mindig egyházi személy volt, s a király gyóntatójaként nagy hatással volt a királyi döntésekre. Szép lassan ez rendes jogorvoslattá intézményesedett, s megformálódott a kancellári bíróság is a terhek csökkentésére és a méltányosság gyakorlása konkrét formát nyert. Kialakult egy, a common law-tól alapvetően különböző olyan központi jogszolgáltatás, amely kezdetben a király illetve a király lelküismeretének birtokosául tisztelt kancellár egyedi, nem jogszabályokra alapozott döntéseit jelentette, majd később e döntésekből kialakított jogelvekre, konkrét szabályokra alapozott, szervezetenként is elkülönülő igazságszolgáltatást, míg manapság az 1873-75-ös átfogó jogi reform következtében már csak a fenti történelmi gyökerek miatt elkülöníthető jogszabálycsoportot értjük alatta, amit bármilyen angol bíróság alkalmazhat.¹²

Az equity létrejöttének alapvetően három oka volt:

1. A common law nem volt hajlandó befogadni a trust koncepcióját, melyet aztán az equity dolgozott ki, s amely a római jogi tulajdon-felfogástól nagy mértékben különböző koncepción alapul.¹³

2. A common law túlságosan formai szemlélettel tekintett a tulajdonnal kapcsolatos különböző tranzakciókra. Ha a felek jelzalogot akartak létrehozni, a common law azt – a felek szándékát figyelmen kívül hagyva – adásvételnek tekintette, ha adott esetben fizetésektelenség miatt perre került sor.

¹² *David, Rene: i.m. 282. p.*

¹³ A trust a tulajdon sajátosan angol felfogásából származó jogintézmény, amelyet általában a rendkívül magas örökösödési illeték elkerülése miatt létesítenek. A trust alapítója megállapodik egy személlyel, hogy az meghatározott vagyontárgyakat harmadik személy (általában a későbbi örökös vagy örökösök) javára kezel. A megbízott quasi tulajdonosi jogokat élvez, vagyis a vagyon felett szabadon rendelkezhet, azt akár el is idégenítheti, ám az erkölcsi, pontosabban az equity szabályok megkövetelik, hogy ezt a kedvezményezett érdekében tegye. A legfontosabb korlát azonban, hogy a dolgot nem használhatja. Nem találunk a kontinentális jogban ehhez hasonló megoldást, hiszen a romanista tulajdon felfogás nem engedi a tulajdonosi jogok ilyen szabad felosztását.

3. A common law a kártérítés vonatkozásában túlságosan "pénzcentrikus" volt, még akkor is erőltetve ezt a kártérítési módot, amikor a károsult számára a természetbeni kártérítés jobban megfelelt volna.¹⁴

Itt ki kell térnünk röviden arra a problémára is, ami az angol equity szó fordításánál felmerül. Szinte minden fordító igyekszik azonnal jelezni, hogy ezt nem lehet kontinentális jogi értelemben méltányosságnak fordítani, ami kétségtelenül igaz, bár az angol jogi szótárak is több értelemben használják az equity-t, s az egyik jelentés, melyet pl. a Wharton-féle jogi szótár megad, nagyban hasonlít a kontinentális jogi méltányosság értelméhez. Amennyiben azonban a common law-val szembeállítható, a kancellár bírászkodásából kialakuló jogintézményről beszélünk (és általában erről beszélünk), akkor annak valóban nincs sok köze ahhoz az eljáráshoz, melyet a kontinentális jogász méltányosság címén gyakorol. A szó morális töltését azonban ekkor sem szabad elfelejteni, hiszen az equity a common law-hoz képest méltányosabb volt, amennyiben a processzuális elemek kényszerét olyan általános elvek váltották fel, mint pl. "az equity inkább a szándékot veszi figyelembe, mint a formát", vagy "az equity megtettnek tekintí azt, amit meg kellett volna tenni" stb. A legfontosabb elv azonban az equity alkalmazásának korlátozására utal, ugyanis a kancellár beavatkozása mindig a common law szabályainak sérelme nélkül történt, s inkább az eljárás kötöttségéből eredő igazságtalanságokat volt hivatott orvosolni.

Kezdetben nem is voltak problémák, s a common law formalisztikus, szóbeli, kontradiktórius és esküdszék előtt folyó eljárását jól kiegészítette a rugalmasabb, konkrét ügghöz kötött, írásbeliségen alapuló kancellári bírászkodás. Ha a common law képtelen volt valamire megoldást nyújtani, gyakran a bíró küldte a felet az equity bírósághoz, mert a common law szabályai – a bíró bármennyire szerette volna – nem tették lehetővé pl. a természetben történő teljesítést, s ha a károsultnak ez jobban megfelelt volna, akkor kénytelen volt a kancellári bíróságokhoz fordulni.¹⁵

Ennek a békés egymás mellett élésnek hamar véget vetett az equity fokozottabb szerepvállalása, mely ugyanazzal a lassú halállal fenyegette a common law bíróságokat, mint ami a földesúri bíróságok tekintetében már bekövetkezett, s az equity kizárólagossá válása esetén az angol jog elszigeteltsége is megszűnt volna. A kancellár, illetve bírósága (Court of Chancery) ugyanis a kánonjog, illetve a római jog alapelemeiből építkeztek, s az equity bírászkodás nagyfokú terjeszkedése esetén valószínűleg most nem tudnánk miről értekezni, hiszen nem tátongana szakadék a kontinentális és angolszász jogrendszer között. (Amikor azt állítjuk, hogy Angliában nem történt meg a római jog recepciója, akkor ez nem jelenti azt, hogy ne került volna be számtalan római jogi fogalom és elv az angol jogba, hiszen a jogi szótárakat fellapozva rengeteg ismerős latin kifejezéssel találkozhatunk, pusztán annyit jelent, hogy míg a kontinentális jog felépítése, fogalmai, distinkciói alapvetően a római jogból származnak, addig

¹⁴ *Rutberford, L. A., Todd, I. A., Woodley, M. G.*: Introduction to Law. Second Edition, Sweet and Maxwell, London, 1987. 26. p.

¹⁵ *Királyfi*: i.m. *Idézi Eörsi Gyula*: i.m. 446. p.

Angliában a római jog beáramlása részleges volt, s főképp néhány jogterületre korlátozódott (pl. kereskedelmi jog)¹⁶

A common law és equity közötti feszültség oka nyilvánvalóan hatalmi, illetve egzisztenciális kérdés volt, s kevésbé játszott benne szerepet, hogy a büntető ügyekkel foglalkozó kancellári bíróság (Star Chamber) néha túlkapásokat követett el. Amint fenyegetve érezték magukat a common law jogászok, mindjárt ideológiát gyártottak az equity ellen, a királyi hatalom terjeszkedését látva benne, s így a parlamenttel szövetkezve próbálták korlátozni azt. A vita végül elült, s ehhez mind a király, mind a kancellárok taktikai érzelme szükségeltettek, s a Star Chamber megszüntetésével, majd a parlament ellenőrzési jogának a kancellári bíróság határozataira történő kiterjesztésével olyan kompromisszum született, amely az angol jog megkettőződését máig fenntartotta. A diszkrecionális igazságszolgáltatás, mely kétségtelenül az önkényeskedés lehetőségét is magában foglalja, szép lassan megszűnt. Ez azt jelenti, hogy az equity a XVII. sz-ra már felemészttette létrejövetelének indokát, a méltányosság kivételes, a kancellár igazságérzetéből fakadó gyakorlását. Már a XVI. század végétől rendszeresen publikálták a kancellár, majd a kancellári bíróságok döntéseit, s ettől kezdve mindinkább konkrét szabályokra, a common law-tól elkülönülő joganyagra támaszkodva ítéleztek a kancellári bíróságok, s a precedensek megjelenésével az equity eredeti jellegét majdnem teljesen elveszítette.¹⁷

A XIX–XX. századi fejlemények

Az angol jog megkettőzöttsége ma is realitás. Jóllehet a XIX. sz-ban felerősödő törvényhozási munkálatok közepette az igazságszolgáltatás szervezetéről rendelkező Judicature Acts (Törvények az igazságszolgáltatásról) intézkedései nyomán megszűnt a common law és equity jog alkalmazásának szervezeti szétválasztása, hiszen ettől kezdve bármelyik bíróság ítélezhet mindkét joganyag alapján, az elkülönült fejlődés által kitermelt különbségek továbbra is élnek.

A XIX–XX. sz. a törvények kora Angliában. A törvényhozási munkálatokat a Bentham nevével fémjelzett utilitarista iskola indította el a tudomány oldaláról, ám az általuk felállított követelményeket előbb az angol gyarmatokon valósították meg, s a néhány jogterületen szinte teljes jogági kódexeket eredményező törvényhozási hullám csak a XIX. sz. második felétől érte el az anyaországot.

¹⁶ A római jog recepciójának általánosan elfogadott tagadása mellett érdemes megemlíteni Peter Birks véleményét, aki az izoláció mítoszáról értekezve a római jog jelentős beáramlásáról beszél, különböző korszakokat megkülönböztetve a római jog átvételének intenzitását illetően, s ismert jogeseteket hoz fel állítása alátámasztására.

¹⁷ *Abadinsky, H.: Law and justice. Nelson Hall Publishers, Chicago, 1991. 10. p.*

Angliában mindezek ellenére átfogó kodifikációról semmi esetre sem beszélhetünk, hiszen a sokak által remélt teljes körű törvénybe foglalás és ezzel együtt a bíró alkotta jog kontinentális szintűre szorítása nem következett be, s jónéhány jogintézmény fejlődését határozta meg és határozza meg ma is az esetjog.

Az elkészült kódexektől eltekintve a jogalkotást a XIX. sz-ban nem jellemezte a tervszerűség, hiszen a törvények többségének megalkotására akkor került sor, ha az igazságszolgáltatásban valamilyen jogeset kapcsán probléma merült fel, s így a jogászok számára szinte áttekinthetetlen joganyagot gyakran csak tovább bonyolították a megalkotott jogszabályok. Éppen ezért a XX. sz-ban, a megnövekedett állami és nem szisztematikus jogalkotásból származó ellentmondások kiküszöbölésére a kormány különféle bizottságokat hozott létre, amelyek javaslataikkal egy tervszerűbb törvényhozást ösztönöztek.

Ezek közül a legfontosabb az 1965-ben felállított Jogi Bizottság (Law Commission), amelynek feladatául tűzték ki, hogy a nem megfelelően szabályozott jogterületek vonatkozásában a jog modernizálására és egyszerűsödésére, az anomáliák és a jogrendszerbe nem illeszkedő statute-ok (állami jog) eltüntetésére törekedve mozdítsa elő az átfogó jogi reformot. A bizottságban pedig gyakorló bírák, ügyvédek és egyetemi jogászprofesszorok is helyet kaptak. Az elnök a Felső Bíróság (High Court, ld. később) bírója, aki nyilvánvalóan a saját bőrén érzi, hogy min és hogyan kell segíteni.

A bizottság egyfelől a precedensek vagy statute-ok hibáira, hiányosságaira mutat rá, másfelől a korábbi gyakorlattal ellentétben, amikor különálló törvényeket "dobáltak" a jogtengerbe, hogy egy-egy jogeset kapcsán felmerülő problémát sürgősen megoldjanak, a szabályozás rendszerezettebb, átfogóbb megoldásait készítik elő. A bizottság négy átfogóbb programot indított el, amelynek következtében jelentős változásokat, szinte teljes "kodifikációt" eszközöltek a büntető, a családi jog és a nemzetközi magánjog területén (Law Commission Act 1965)¹⁸

A jogi konszolidáció előmozdításában a Jogi Bizottság igen nagy szerepet játszik. Mellette még jónéhány bizottság létezik (The Criminal Law Revision Committee, ad hoc committees, Royal Commission stb.), amelyek egy-egy jogterületre, vagy a jogászai professzióra vonatkozó reformok letéteményesei. Úgy tűnik azonban, hogy a reformok, amelyek mindenféleképpen egy áttekinthetőbb rendszer megteremtését célozzák, még sokáig napirenden maradnak.

¹⁸ A jogászai professzió széles rétegeinek bekapcsolását a Law Commission munkájába az ún. "working paper" biztosítja. Ebben leírják a vitatott jogszabályt, az azzal kapcsolatos kritikákat és a változtatási lehetőségeket, s ezt széles körben terjesztik, majd a beérkezett véleményeket felhasználják.

3. Bevezetés a precedensjogba

Ma már nyilvánvaló, hogy jogforrási szempontból a bíró alkotta jog és a törvény-jog (statute law) között legalábbis egyenlőséget kell tennünk Angliában, hiszen a XIX. századtól rohamosan növekvő állami jogalkotás mára már egész jogterületeket fedett le. Az is nyilvánvaló azonban, hogy a bíróságok joghoz való viszonya, jogról alkotott felfogása ma is gyökeresen eltér a kontinentális jogászok felfogásától. A bíró alkotta jog esetében ez azt jelenti, hogy míg Angliában a döntés kapcsán kimondott "szabály" szorosan kötött a tényálláshoz, s elvileg csak a tényállás megismétlődése esetén alkalmazható, addig a kontinentális jogban a gyakran a törvény kárára megszülető jogelvet a törvény alkalmazásához hasonlóan, szubszumpcióval, tényálláshoz rendeléssel alkalmazzák. Más oldalról, míg egy kódex-centrikus jogrendszerben a bírói jogalkotás a kódex hibáinak, hiányosságainak kiküszöbölésére szolgál, addig Angliában ez pontosan fordítva történik, vagyis az állami jog hivatott — elsősorban a bírák elképzelése szerint — a precedenssel le nem fedett területek kitöltésére.

Vizsgáljuk meg tehát azokat az alapfogalmakat, melyekkel szükségszerűen találkozunk a kíváncsiskodó "idegen", ha a precedensjog tanulmányozására adja fejét. Annál is inkább szükség van erre, mert a hazai jogászság ismeretei igencsak hiányosak e téren, s a precedensjogra való gyakori utalások felületes tudásról árulkodnak. Kezdjük a sort mindjárt a legfontosabbal, a bíró-jogot "pozitíváló" *stare decisis* elvvel.

Stare decisis

A *stare decisis* elvének következetes érvényesítése — amely a precedensek követésének kényszerét jelenti — csak a XIX. századra következett be. A kontinensen lezajló kodifikációs munkálatokkal párhuzamosan, Angliában ez a fordulat jelentette annak a jogbiztonsági követelménynek az érvényesítését, amely megköveteli, hogy világosan látható legyen egy jogrendszerben, mi a jogos illetve jogtalan.¹⁹ A korábbi döntéseken orientálódni köteles bíró számára ez azt jelenti, hogy saját igazságossági, morális értékítéleteit háttérbe kell tolnia, ha az előtte fekvő ügy tényállása azonos egy már korábban eldöntött ügy tényállásával, feltéve, hogy a döntést olyan bíróság hozta, amelynek döntése rá nézve kötelező. A precedensek követése ezt megelőzően nem volt kényszer, s inkább csak a szokás, a döntést hozó bíró tekintélye, vagy a döntésben meglévő tényleges ésszerűség miatt alkalmazták azokat, s ugyanolyan autoritással bírtak, mint manapság azok a precedensek, melyek valamely bíróság számára nem kötelezőek (binding), pusztán meggyőző erővel rendelkeznek (persuasive). Ilyen lehet pl.

¹⁹ *Lubmann, N: Ausdifferenzierung des Rechtssystems. In: ders.: Ausdifferenzierung des Rechtssystems. Shurkamp, Frankfurt/Main, 1981. A magyar irodalomban ld. erről Pokol Béla: A jog szerkezete. Gondolat Könyvkiadó. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1991.*

egy alacsonyabb szintű bíróság döntése egy magasabb szinten lévő számára, vagy mondjuk egy másik common law ország legfelsőbb bírósága által hozott döntés egy angol bíróság számára.

Ahhoz, hogy a stare decisis elv érvényesülhessen, két feltételnek is teljesülni kellett, melyekre az érthetőség kedvéért röviden kitérünk. Szükség volt egyrészt a bírósági szervezetrendszer hierarchizáltságának pontosítására, másrészt ki kellett alakítani az esetekről szóló tudósítások rendszerét.²⁰

1. Jóllehet a ma létező bírósági szervezetrendszer gyökerei a távoli múltba nyúlnak vissza, s számtalan mai sajátossága a normann hódításig visszavezethető, jelenlegi felépítésének alapjait mégis a XIX. században fektették le, az igazságszolgáltatás szervezetének átfogó reformja kapcsán (Supreme Court of Judicature Act 1873–75). A többszöri módosítás eredményeként a szervezet, illetve a szervezetben érvényesülő hierarchia a következőképpen néz ki:

Alapvetően két típusú bíróságról beszélhetünk, az ún. "felső szintű bíróságokról" és az ún. alsóbb szintű bíróságokról²¹ (amelyet egy kivételes jogorvoslati lehetőség egészít ki), s bár ez első hallásra nem tűnik érdekesnek, hiszen ilyenről mintha már hallottunk volna máshol is, ám ha figyelembe vesszük, hogy a felső szinten álló eljáró (nem fellebbeviteli) bíróságok hatásköre elvileg korlátlan, s minden ügygel foglalkozhatnának első fokon is, továbbá, hogy kötelező erővel felruházott precedenst is csak ők (illetve a Lordok Háza Fellebbezési Bírósága) alkothatnak, akkor mindjárt kiviláglik a felépítés különössége. Érdemes éppen ez utóbbi tényező miatt elsősorban a felső szintű bíróságokkal foglalkozni, hiszen ők alkotják meg a jogfejlődés szempontjából jelentős precedenseket.

A felső szintű bíróságok egy közös szervezetbe (Supreme Court of England and Wales) tömörülnek. Magánjogi ügyekben a felső szintű igazságszolgáltatás legalapvetőbb intézménye az ún. Felső Bíróság (High Court of Justice) három részre tagozódik. A Királynői tábla (Queen s Bench Division) foglalkozik a szerződésekkal (contract) és a károkozással (tort) kapcsolatos ügyekkel, a Kancellári részleg a hagyományos equity ügyekkel, s a Családjogi részleg pedig az elnevezéséből kikövetkeztethető ügyekkel. A Felső Bíróság (High Court) a saját korábbi döntéseivel nincs kötve, s a stare decisis csak az alacsonyabb szintű "Megyei Bíróságok" (County Court-ok) felé érvényesül (ezek a bíróságok elsősorban olyan csekélyebb jelentőségű ügyekkel foglalkoznak, melyekkel egyrészt a Felső Bíróság nem óhajt foglalkozni, vagy a feleknek sok szempontból jobban megéri itt indítani a pert).

Büntető ügyekben a Korona Bírósága (Crown Court) jelenti a felső szint alapját, bár ezzel a bírósággal kapcsolatban a státusz szempontjából bizonyos problémák merülnek fel. Ez a viszonylag fiatal intézmény (1971-ben lett a

²⁰ *Dennis Lloyd: Introduction to jurisprudence. Fourth Edition. Stevens & Sons Ltd, 1979. 822. p.*

²¹ Angliában alsó szinten a bíróságok és bíráskodási joggal felruházott szervek számos változatával találkozhatunk, amelyek ismertetésére részletesen nem térünk ki (Magistrate Courts, County Courts, Tribunals, Boards, Commissions).

Supreme Court része) a precedensek megalkotása tekintetében azzal a sajátossággal rendelkezik, hogy jöllehet itt a Felső Bíróság bírái (puisne Judge) is ítéleznek, ám az esetek többségében ezt olyan félállású, "alacsonyabb rangú", alsó szintű bíróságokra (County Courts) beosztott bírák teszik, akiknek szereplése esetén a Korona Bírósága quasi alsó szintű bírósággá "degradálódik", vagyis döntéseiket nem "riportálják" (ld. később), s így azok nem kötik a büntető igazságszolgáltatással alsó szinten foglalkozó magisztrátusokat.

A következő lépcsőfok (a Supreme Court-on belül) a magánjogi és büntető részlegre oszló Fellebbezési Bíróság (Court of Appeal), amely már nem eljáró, hanem kifejezetten fellebbviteli bíróság, s ahoova az alsóbb fokú büntető ügyekkel foglalkozó magisztrátusoktól, a megyei bíróságoktól (County Court), vagy a Felső Bíróságtól (High Court) lehet fellebbezni. A bíróság egyrészt kötve van a Lordok Háza Fellebbezési Bizottsága által hozott ítéletekhez, illetve néhány kivétellel a saját döntéseivel. Ilyen kivétel pl. hogy ha a Fellebbezési Bíróság (Court of Appeal) ítélete nincs összhangban a Lordok Háza Fellebbezési Bizottsága által meghozott későbbi döntéssel, akkor a bíróság az utóbbit kénytelen követni. A büntető ügyek kapcsán sajátos elv érvényesül, miután a büntető ügyekkel foglalkozó részleg előde egy önálló bíróság, a Court of Criminal Appeal volt, amelyik 1950-ben felállított egy elvet, mely szerint az állampolgárok szabadságát érintő kérdésekben felül lehet bírálni korábbi döntéseiket, ha félreértelmezték a jogot, s ezt a gyakorlatot a Court of Appeal is átvette.

Az igazságszolgáltatás csúcán (a Supreme Court-on kívül) helyezkedik el a Lordok Háza, egyrészt törvényhozói, másrészt bírói hatáskörrel felruházva, hiszen a Lordok Háza Fellebbezési Bizottságához a Fellebbezési Bíróságtól (Court of Appeal), illetve bizonyos esetekben a Felső Bíróságtól lehet fordulni, amely kivételes jogorvoslati út, figyelembe véve az évente meghozott ítéletek csekély számát. A XIX. sz. óta a Lord Kancellár mellett csak azok a "peer"-ek dönthetnek fellebbezési kérdésekben, akiket vagy e célból emeltek erre a rangra, vagy korábban maguk is bírák voltak.²² A stare decisis elv akkor érte el csúcspontját, amikor 1898-ban a Lordok Háza a saját korábbi döntéseinek követési kényszerét is kimondta, s ezt a XX. sz. második feléig be is tartották, amikor egy 1966-os ügy kapcsán enyhítették ezt a gyakorlatot, s azóta – korlátozottan bár – a Lordok Háza Fellebbezési Bizottsága is hajlandó egy későbbi ügy vonatkozásában saját korábbi döntéseit felülbírálni (overruling ld. később).

Létezik ezen kívül még ma is egy olyan bíróság (Judicial Committee of the Privy Council), amelyik azokkal a fellebbezési kérdésekkel foglalkozik, melyek azon Commonwealth országokból érkeznek, ahol ezt a jogorvoslatot még nem törölték el. A bíróságban ugyan többségben vannak az angol lordok, de az alkalmazott jog gyakran mégsem az angol, s így a transznacionális jogalkalmazás az angolszász jog egységét erősíti. A bíróság döntései nem rendelkeznek

²² *Farrar, John H. and Dugdale, Anthony M.: Introduction to Legal Method. Sweet and Maxwell, London, 1990. 102. p.*

kötőerővel egyetlen bíróságra nézve sem, de az angol jog használata esetén a Lordok Háza Fellebbezési Bizottságának döntései kötelezik a Privy Council-t.²³ Bailey and Gunn könyvében kitűnő táblázatokat találunk, ahol elkülönítve ábrázolják a magánjogi illetve büntető igazságszolgáltatás fórum-rendszerét. Az általunk elkészített táblázat az átláthatóság kedvéért kicsit leegyszerűsítő, hiszen nem jelöljük pl., hogy a Korona Bíróságától bizonyos esetekben a Királynői Táblához vezet az út.)

2. A bírósági szervezetrendszer hierarchizáltságának megteremtése mellett egy másik feltételnek is teljesülni kellett, hogy a kötőerő és ezzel együtt a jogos/jogtalan értékduál, mint alapvető jogbiztonsági követelmény érvényesülni tudjon a precedensjog területén. Hiába nyilvánítják ki, hogy a bírói döntések követése kötelező, ha nem lehet megtudni, hogy mi is volt annak pontos tartalma. Szükséges tehát a döntések rögzítése. Ez persze akkor is fontos volt, amikor a döntések csupán meggyőző erővel rendelkeztek, hiszen a common law joganyaga a bírói ítéletekből alakult ki, amelyek elvileg csak materializálták az Angliában uralkodó általános szokást, de a jogrendszer hajlékonysága miatt a "riportok" terén még megengedhető volt a pontatlanság, a lazaság. A XIX. sz-tól azonban szükségszerű módosulás következett be ezen a téren is, s azóta az esetek rögzítése meghatározott formai követelményeknek megfelelően történik.

Alapvetően 3 nagy korszakot különböztethetünk meg az esetek rögzítését illetően.

a) A XIII. századtól a közismert Évkönyvek (Year Books) jelentették az esetek legfőbb forrását, melybe gyakran véletlenszerűen kerültek jogesetek, s a leírások minősége is sok kívánni valót hagyott maga után. Ennek többek között oka volt, hogy sokszor a hallgatók által lejegyzetelt jogeseteket publikáltak, vagy olyan jogászok leírásait, akik nem álltak a szakma csúcsán.²⁴

b) A XVI. századtól az ún. névvel ellátott tudósítások korszaka következett, amely Edmund Plowden fellépésével vette kezdetét, aki 62 esetről tudósított több mint 1100 oldalon keresztül, s aki Dawson szerint a leírások pontosságában, hitelességében, a felesleges dolgok kiszűrésében több mint 200 évvel megelőzte korát. Az eseteket kezdetben csak a maga számára jegyezte le, s csak később, az Évkönyvek színvonalatlanságán felháborodva döntött publikálásuk mellett. Az esetek rögzítésének általa követett stílusa azonban – feltehetően terjedelmük miatt – nem sok követőre talált. A következő tudósítás Sir James Dyer nevéhez fűződik, melyet a főbíró halála után, 1585-ben adtak ki, s az eredetileg ugyancsak magáncélra készült "jegyzet" az Évkönyvekhez hasonlóan változatos formában írja le a jogeseteket, hol adomázva, egy-egy jogászvacsorán feldobott ügyet elmesélve, más eseteknél pontosságra,

²³ Bailey, S.H. and Gunn, M.J.: *The Modern English Legal System*. Second Edition, Sweet and Maxwell, London, 1991. 95. p. A bírósági szervezethez ld. Bailey, S.H. and Gunn, M.J.: i.m. 30–105. p.; Kiralfy, A. K. R.: i.m. 221–260. p.; David, Rene and Brierly, John E.C.: *Major Legal Systems in the World Today*. Third Edition. Stevens & Sons Ltd, London, 1985. 366–373. p.

²⁴ Price, J.P.: *The English Legal System*. M & E, London, 1979. 97. p., valamint Kiralfy, A. K. R.: i.m. 88–90. p.

teljességre törekedve. (Gyakran a barristerek kocsmájában megbeszélte és eldöntött ügyeket tárgyalja a kocsmai hangulatot tükröző kusza és hiányos módon.) Igazán nagy hatása Coke-nak volt aki változatos élete során a Korona jogászként, főbíróként és politikusként is elismertségre tett szert, hiszen az esetek közlésének hatalmas mennyisége, mellyel nagy hiányt pótol, még leghevesebb bírálóit is elismerésre készítette.²⁵

c) A harmadik korszakot a XIX. sz. második felétől számítjuk, amikor olyan kiadványok jelentek meg a jogi piacon, amelyekben a jogásztársadalom által ellenőrizve, meghatározott formai követelményeknek megfelelő módon rögzítettek, s rögzítenek ma is a jogeseteket. Így meg kell adni az eset időpontját, a bíróság és a bírák nevét, a perbeszédet, az ügyvédek nevét, az általuk folytatott vita tömör összefoglalását, a tényeket, és a részletezett bírói döntést stb.²⁶ A számtalan kiadványt tehát a forma fogja össze, amelyekből legjelentősebb az All England Reports (Teljes angol esetgyűjtemény), vagy pl. a Criminal Appeal Reports (A Fellebbezési bíróság büntető ügyekkel foglalkozó részlegének tudósításai) stb.²⁷

Ratio decidendi

A *stare decisis* nem pontos kifejezés, hiszen a döntések követésének kényszerét jelenti, márpedig könnyen kitalálható, hogy egy a tények halmazára alapozott, részletkérdésekre is választ adó döntést nehéz lenne teljes egészében ráhúzni egy későbbi ügyre. Éppen ezért helyesebb lenne a *stare rationibus decidendi* kifejezés használata, ahol a *ratio* jelenti azt a magot, melyet egy későbbi ügynél alkalmazni kell. A bírói döntés ugyanis gyakran több oldalon keresztül taglalja az eset hátterét, a kérdéses ügygel kapcsolatban felmerülő problémákat, arról nem is beszélve, hogy amennyiben nem egyesbíró ítélkezik, akkor a bírói különvélemények tovább bonyolítják a helyzetet. A *ratio*-t nem húzzák alá fekete ceruzával, s csak a döntésre épülő későbbi esetek fogják világosan megmutatni, hogy mi "volt" a *ratio* a felhasznált ítéletben. A bíróságon azonban szemben áll azzal a feladattal, hogy megtalálja a kötőerő szempontjából felettes bíróság ítéletének azt a részét, amelyik rá nézve valóban kötelező. Emiatt különböző *ratio*-kutató technikákat alkalmaznak, ami nyilvánvalóan eltérő értelmezésekhez vezet, de a később tárgyalandó megkülönböztetés technikája mellett éppen ez adja a jogszolgáltatás flexibilitását, adaptációs képességét.

A *ratio decidendi* tulajdonképpen meglehetősen új fogalom. Jóllehet a XVIII. sz.-ban már használja egy skót bíróság, de a XIX. sz.-ig nem igazán okozhatott problémát a gyakorlati jogászok számára, hogy mi a döntés veleje és hogy annak

²⁵ Dawson, John P.: i.m. 65–85. p.

²⁶ Farrar, John H. and Dugdale, Anthony M.: i.m. 278. p.

²⁷ Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy "riportálatlan" jogesetek is idézhetők a bíróság előtt. A bíróságok minden döntést megőriznek, s ha valaki hozzá akar jutni ezekhez, másolatot kérhet. V.ö. Kiralfy: i.m. 80. p.

mi az elnevezése, hiszen amíg nem jelentett kényszert a korábbi döntések követése, addig lényegében ez mindegy volt.

Egy angol barrister 1834-ben megjelent könyvében, melyet az angol ítélkezés tudományáról írt, még az eset elvéről (principle of a case) beszél. Austin ugyanakkor, feltehetőleg Thibaut hatására, a Lectures on Jurisprudence című munkájában már a ratio decidendi kifejezést használja.²⁸

A kérdés nyilvánvalóan úgy szól, hogy mi a ratio decidendi, és hogyan lehet azt kihámozni az ítéletből. Jóllehet ma is vannak jogászok, akik úgy gondolják, hogy a bíró ösztönösen meg tudja oldani e problémát, azonban a "gyengébbek kedvéért" jónéhány teória született az idők folyamán, melyek mankót akartak adni a bírák és ügyvédek kezébe. A ratio keresésével kapcsolatban kialakult különböző nézetek ismertetése előtt azonban érdemes lerni egy jogesetet, amely a precedensjog működésének egyik iskolapéldájává vált, s amelyen keresztül talán közelebb juthatunk a ratio decidendi megfjtéséhez is.

A Donoghue v. Stevenson ügyben a felperes azért fordult a bírósághoz, mert az alperes által gyártott és palackozott gyömbér sörtől komoly betegséget szenvedett, mivel abba egy oszladozó csiga darabja került. Az üveg átláthatatlan volt, így sem a boltos, sem ő nem győződhetett meg az ital tisztaságáról. A kérdés az volt, hogy felelős-e ebben az esetben a gyártó. A bíróság három a kettő ellenében úgy értékelte, hogy igen, s ezzel nagy jelentőségű változást idézett elő a gondatlanság ezt megelőző felfogásához képest, s utat nyitott a termékfelelősség intézményének kiteljesedéséhez.

A bírák részletesen kifejtették véleményüket, s nyilvánvalóan a ratio szempontjából annak a három bírónak a véleménye releváns, akik a gondatlanság ténye mellett szavaztak. E három vélemény közül is kiemelkedik azonban Lord Atkínsé, mert kiválóan összefoglalja a kérdéses problematikát, és mert az ő véleményéből emelhető ki az a két állítás, amelyből a precedensjog lényegéhez közelebb juthatunk:

A két állítás – kicsit leegyszerűsítve – a következőképpen hangzik:

1. Az a szabály, hogy szeretned kell felebarátodat, a jogban úgy szól, hogy nem szabad sérelmet okoznod embertársaidnak. A jogászok kérdése azonban az, hogy ki tekinthető embertársunknak, amelyre korlátozott válasz adható. Az ésszerű gondosság határain belül el kell kerülni minden olyan cselekményt vagy hibát, amely előreláthatóan mások sérelméhez vezet.

2. A termékgyártó, aki nyilvánvalóan azzal a szándékkal adja el termékét, hogy az olyan formában jusson el a vásárlóhoz – a közbenső vizsgálat lehetősége nélkül –, ahoggy ő előállította, és akinek tudnia kell, hogy az előállítás, vagy csomagolás közben tanúsított gondatlanság mások sérelméhez vezethet, a vásárló felé felelősséggel tartozik.²⁹

Tény, hogy az első állítás jóval általánosabb mint a második, s a későbbi esetek fényében az is megállapítható, hogy az utóbbi jelenti az eset ratio-ját. Ez

²⁸ Farrar, John H. and Dugdale, Anthony M.: i.m. 90. p.

²⁹ Donoghue v. Stevenson 1932 A. C. 562. p.

az ítélet meghozatalakor azonban nem volt ennyire egyértelmű, s ha a ratio keresésével foglalkozó "technikákat" számbavesszük, láthatjuk: nem mindenki fogadja el azt, hogy az ítéletből ilyen módon, elv, vagy szabály szinten kiemelhető a ratio.

Talán a leghíresebb a ratio kutatásával foglalkozó elméletek közül az, melyet az amerikai Goodhart professzor dolgozott ki, aki élete nagy részét az angol jog kutatásával töltötte az oxfordi egyetemen, s akinek 1931-ben megjelenő tanulmánya a következőképpen összegezhető:

Szakít azokkal az elképzelésekkel, amelyek a ratio-t a bíró által felállított jogelvekkel azonosítják, hiszen az elvek gyakran rendkívül tágak, vagy pontatlanok, ennek ellenére később az esetre, mint irányadóra hivatkoznak. Ugyancsak szakít a jogi realizmus azon elképzelésével, mely szerint a ratio az összes tény figyelembe vételével meghozott bírói döntéssel, végkövetkeztetéssel (rendelkező résszel) egyenlő, vagyis nem az a ratio, amit a bíró mond, hanem amit tesz. Goodhart ez utóbbi elképzeléshez képest egy szűkítést hajt végre. Azzal ő is egyetért, hogy a tényekből és a bírói döntésből kapjuk a ratio-t, azonban csak azok a tények jöhetnek számításba, amelyek materiálisak s melyeket a bíróság figyelembe vett a döntés meghozatalánál. Ez a fenti példánál a következőképpen alakul:

I. számú tény: "A" gyömbér sört ivott.

II. számú tény: "B" gondatlansága miatt egy döglött csiga maradványa került a sörbe.

III. számú tény: "A" súlyos betegséget szenvedett.

A bíró következtetése: "B" felelős "A" felé.

Ebben az esetben nem egy kiragadott mondat, egy állítás jelenti a ratio decidendit, hanem a materiális tények és a bíró végkövetkeztetése együttesen szolgáltatják azt.

Nincs pontos definíció arra nézve, hogy mely tény tekinthető materiálisnak, s pontosan ez lesz Goodhart elméletének támadható pontja. Nagyvonalúnak tűnik ugyanis az a meghatározás, mely szerint immateriálisak azok a tények, amelyeket minden jogász alkalmatlannak ítélné meg arra, hogy egy későbbi esetben erre alapozzon egy megkülönböztetést (ld. később). Vagyis immateriális az a tény, hogy a fenti esetben az alperes özvegy volt, hiszen nehéz lenne egy épeszű bírót meggyőzni arról egy későbbi esetben, hogy a D. v. St. ügy ratio-ja nem alkalmazható, mert a sértett férjnél van. Sok esetben azonban nem ilyen egyértelmű a helyzet.³⁰

Goodhart egy másik jogesetet hoz fel elmélete alátámasztására, mely arra is rávilágít, hogy hogyan születik új ratio valamely tény kihagyásával. Az abszolút felelősséget felállító Rylands v. Fletcher ügyről van szó, ahol egy felépített víztárolóból gondatlanság következtében kifolyt a víz és elöntötte a szomszédos szénbányát. A gondatlanság ténye vitathatatlan volt, ám a bíróság ezt figyelmen kívül hagyva hozta meg döntését.

I. számú tény: "A" víztárolót építettett földjén.

³⁰ Cross, Rupert: Precedent in English Law. Clarendon Press, Oxford, 1961. 60. p.

II. számú tény: Az építés során gondatlanságot követtek el.

III. számú tény: A víz kifolyt és kárt okozott "B"-nek.

Következtetés: "A" felelős "B" irányában.

A bíróság azonban a következő módon járt el:

I. számú tény: "A" víztárolót építtetett a földjén.

III. számú tény: A víz kifolyt és kárt okozott "B"-nek.

A bíróság következtetése: "A" felelős "B" irányában.

A II. számú tény kihagyásával felállították az abszolút felelősség elvét.³¹

A Goodhart tesztjével kapcsolatban felmerülő legfontosabb problémákat Stone összegezte 1959-ben. Rámutatott arra, hogy a bíróság által felállított elvek legalább olyan fontosak, mint a tények, vagy a pusztán bírói végkövetkeztetés, továbbá hogy mindig bizonytalan, hogy mely tények tekinthetők materiálisnak. A *Donoghue v. Stevenson* ügyet felhasználva próbálja bebizonyítani, hogy a tények sorakoztatásának milyen változatos lehetőségei vannak és hogy Goodhart nem veszi figyelembe a generalitás különböző szintjeit. Hiszen nem mindegy, hogy a károsító anyag döglött csiga, vagy élő csiga, vagy bármilyen idegen test, vagy egyéb károsító anyag stb., vagy hogy az üvegnek átláthatatlannak kell lennie, vagy lehet bármilyen üveg, s akkor is felelős lesz-e a termékgyártó, ha ásványvizet vagy bármi egyebet állít elő, vagy az ügytől elvonatkoztatva, marhának tekinthető-e a kutya (*Gombergh v. Smith* ügy). Stone azt a problémát is felveti, hogy ha nem egyesbíró ítélkezik, akkor adott esetben a különböző bírói véleményekben a tények különböző módon lehetnek rendszerezve.³²

Goodhart elképzelése a kritikák ellenére – úgy tűnik – mégis csak a legegyszerűbb és legtöbbször alkalmazott technika a ratio kiderítésére. Sokkal könnyebben megdönthető az a teória, amit még 1894-ben egy amerikai szerző állított fel, mely szerint úgy juthatunk el a ratio-hoz, ha az ítéletben szereplő állítások értelmét megfordítjuk, s megnézzük, hogy a megfordított értelmű állítás elvezet-e ugyanahhoz a döntéshez, amit a bíróság meghozott. Amennyiben igen, akkor az nem lehet az eset ratio-ja, mert *Wambaugh* feltételezése szerint az ítéletben lennie kell egy olyan magnak, a ratio decidendinek, ami nélkül az ügyet másképp döntötték volna el.³³

Érdekes az angol jog központi kategóriájának kérdését egy olyan tudós meghatározásával zárni, aki a precedenseket illetően az egyik legnagyobb tekintély Angliában, s akinek meghatározása elég általános szinten marad ahhoz, hogy ne lehessen belekötni. *Cross* szerint "az eset ratio decidendije olyan jogszabály (rule of law), amelyet a bíró hallgatólagosan vagy kifejezetten mint szükséges lépést használ ahhoz, hogy következtetéséhez eljusson."³⁴

³¹ *Rylands v. Fletcher* 1868 L. R. 3 H.L. 330. Idézi *Price*, J.P.: i.m. 104. p.

³² *Price*, J.P.: i.m. 104–105. p.

³³ A *Rylands v. Fletcher* ügy esetében ez azt jelenti, hogy ha a II. számú tény értelmét megfordítanánk, azaz "nem követtek el gondatlanságot", a bíróság ugyanezt az ítéletet hozná, vagyis a ratio nem itt keresendő. V.ö. *Cross*, *Rupert*: i.m. 49. p.

³⁴ *Cross*, *Rupert*: i.m. 75. p.

Obiter Dicta

Amennyiben az ítéletből sikerült kihámozni a ratio-t, akkor az ítéletben található egyéb állítások jelentik az *Obiter Dicta*-t, amit nem kell szigorúan követnie az ítéletet felhasználó bíróságnak. Természetesen figyelembe lehet venni, az ítélethez fel lehet használni, s ha valamely bíróság később erre alapoz egy ítéletet, akkor a korábbi *Obiter Dicta*-ból ratio is válhat.

A fogalom mibenlétét illetően – akárcsak a ratio esetében – eltérő vélemények ütköznek egymással, ami a *Donoghue v. Stevenson* ügynél azt jelenti, hogy jóllehet általánosan elfogadott, hogy a második számú állítás az eset ratio-ja, – amit az is bizonyít, hogy Lord Atkins nem tartotta szükségesnek megválaszolni az általa feltett kérdést (ki tekinthető "felebarátomnak"?), mégis vannak, akik az első számút is ratio-nak tekintik, hiszen a felelősség kérdésében iránymutató gondolatot takar.

A kérdés nyilvánvalóan azon múlik, hogy egy korábbi esetet felhasználó bíróság mit tekint ratio-nak, hiszen a viszonylag relatív ratio rögzülése után az összes többi *Obiter Dicta*.³⁵

A megkülönböztetés (distinguishing)

Amennyiben két eset között "materiális" ténybeli különbség van, akkor a bíróságot nem köti a korábbi döntés ratio-ja. Az ügyvédek – ügyfeleik érdekének megfelelően – vagy arról próbálják meggyőzni a bíróságot, hogy a perben idézett ügyhöz képest ténybeli eltérés van, vagy ennek ellenkezőjéről. A végső szó természetesen a bíróságé, mely egy érdekes megkülönböztetés alkalmazásával új ratio-t alkotva adhat lökést valamely jogintézmény fejlődésének.

Megkülönböztetéssel élt a bíróság akkor, amikor a *Read v. J. Lyons & Co.* ügyben megtagadta a perbe citált *Rylands v. Fletcher* ügy ratio-jának alkalmazását. Gránát robbant a fegyvergyártó üzemben, és megsebesítette a cég alkalmazottját. Miután a vállalat gondatlanságának ténye nem volt bizonyítható, így kézenfekvőnek látszott a felperes ügyvédje részéről az abszolút felelősséget felállító *R. v. F.* ügyre hivatkozni. A bíróság azonban úgy találta, hogy a szomszédos földbirtokosok kölcsönös felelősségét egymás tulajdona vonatkozásában meg kell különböztetni egyrészt attól, hogy ebben az esetben egy üzemen belül történt a baleset, másrészt attól – s nyilván ez a fontosabb –,

³⁵ Az általában Jerome Frank nevével fémjelzett amerikai realisták véleményét igen jól tükrözi Lord Asquith megjegyzése. Amikor megkérdezték tőle, hogy mi a különbség szerinte a ratio decidendi és az obiter dicta között, így válaszolt: "A szabály meglehetősen egyszerű. Ha egyetértesz a másik fickó véleményével, azt mondd, hogy az a ratio része, ha pedig nem, akkor az obiter dictum, azzal a jelzéssel, hogy megalkotója egy született idióta." *Journal of the Society of Public Teachers of Law* 1950: 359.p. Idézi Cross, Rupert: i.m. 46. p.

hogy személyi károsodás történt. Mindezek alapján a bíróság ítélete meghozatalakor nem vette figyelembe a R. v. F. ügy ratio-ját.³⁶

Overruling

Amennyiben a bíróság megállapítja, hogy az előtte fekvő ügy tényállása azonos egy korábbi ügy tényállásával, s a korábbi döntés a bírósági hierarchia következtében rá nézve kötelező, ám a korábbi döntést nem tartja helytállónak, s nincs mód a megkülönböztetés technikájának alkalmazására sem, akkor csak egyet tehet, hogy felülbírálja, magyarul hatályon kívül helyezi a korábbi ratio-t. Annak megállapítására, hogy valamely korábbi döntés rossz volt, vagy a jog helytelen értelmezéséből származott, aránylag ritkán kerül sor, hiszen ebben az esetben bizonyos értelemben csorbát szenved a bírói tekintély, azonban az egymást kölcsönösen tisztelő bírákban néha felülkerekedik a fejlődés által kitermelt "új igazságérzet", s a jogfejlesztés e radikális módját választva operálják ki a jogból az általuk betegnek ítélt testrészt.

Erre igen jó példa a Lordok Háza Fellebbezési Bizottságának egy 1943-as döntése, amikor egy 1904-ben kialakult joggyakorlatot szüntetett meg az overruling alkalmazásával. Az eredeti ügyben arról volt szó, hogy a felperes meg akart tekinteni egy körmenetet, s e célból lefoglalt egy utcára néző szobát, amelyért előre fizetett. A körmenet elmaradt, s az illető megpróbálta visszaszerezni pénzét, a bíróság azonban az alperes javára döntött. A precedens hosszú időn keresztül irányadó volt, amíg 1943-ban egy hasonló ügyben ellenkező értelmű döntés nem született. Egy lengyel vállalat 1000 fontot fizetett egy angol cégnek abból a célból, hogy bizonyos termékeket Lengyelországba szállítsanak. A háború miatt az üzlet meghiúsult, s a lengyelek szerették volna visszakapni a pénzüket. A Lordok Háza Fellebbezési Bizottsága részletes indoklásban fejtette ki, hogy miért vált szükségessé a korábbi döntés felülvizsgálata, s az új szabály (ratio) megalkotása, ami alapján a lengyelek igényt tarthattak az előre kifizetett 1000 fontra.³⁷

Az overruling-nak 1966-ig volt egy korlátja. Nevezetesen, hogy a Lordok Háza saját korábbi döntéseit ilyen módon nem bírálhatta felül, s csak egy statute (állami jog) szolgáltatott ez esetben gyógyírt. 1966-tól a Lord Kancellár intézkedése nyomán (Practice Statement 1966) a Lordok Háza felhatalmazást kapott, hogy korábbi döntéseit felülbírálja, s Lord Bridge szavai szerint, élni is kell ezzel a lehetőséggel, mert minél előbb korrigálnak, annál jobb.³⁸

³⁶ *Kiralfy*, A. K. R.: i.m. 76. p.

³⁷ *uo.*

³⁸ *Ruberford*, L. A., *Todd*, I. A., *Woodley*, M. G.: i.m. 18. p.

4. A törvény-jog (*statute law*)

A XIX. sz. elején a törvényhozási munka erősödése figyelhető meg Angliában. Már I. János is eljátszott egy átfogó kodifikáció gondolatával, amelyből aztán semmi sem lett, s a filozófus Bacon is erről értekezett a XVII. sz.-ban. Az utilitarizmus élharcosa, Bentham, elméletének szükségyszerű következményeként, a kodifikációban jelölte meg a jogrendszer reformjának célját. Azt kell elérni szerinte, hogy mindenki a lehető legrövidebb úton megismerkedhessen jogaival, kötelezettségeivel. Éppen ezért a törvényeket tisztán, világosan kell megfogalmazni, mégpedig úgy, hogy erőt, harmóniát és nemességet sugározzanak, s ha mindez mégsem sikerül maradéktalanul, a bírónak kell a törvényhozás figyelmét felhívni az orvosolandó hibára, s általános felülvizsgálatra, az elavult kifejezések lecserélésére pedig százévente kell sort keríteni.³⁹

A jogpozitivizmus angol képviselőjének követelése végre nem maradt visszhang nélkül. A "kodifikáció" ugyan jóval szűkebbre sikerült, mint azt néhányan eltervezték, de az angol viszonyokhoz mérten átütő erejű volt. Az erősödő törvényhozás először a bírósági szervezetrendszert és az eljárást érintette, kevésbé az anyagi jogot, s csak második lépcsőben jelentek meg a híressé váló átfogó munkák a tőzsdejog, vagy a társasági jog, majd a Jogi Bizottság (*Law Commission*) munkálatai nyomán a büntetőjog, a családi jog, vagy a nemzetközi magánjog területén.⁴⁰

Mindezen változások ellenére túlzottnak tűnik néhány angol professzor búcsúbeszéde a precedensjog sírja felett,⁴¹ akik a "common law gyengülésével az angol jogi világhatalom enyészését is megfestik, hiszen nem győzzük hangsúlyozni, hogy a bírácoknak az állam által alkotott jogszabályokhoz való viszonya mennyire sajtáságos, akár a kontinentális, akár az amerikai bírák felfogásához képest. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a törvényhozás nagymértékű elburjánzása ellenére az angol bírák továbbra is kiegészítő szerepet tulajdonítanak a *statute law*-nak, másrészt, hogy a rendkívüli módon korlátozott értelmezési folyamatot követően a *statute* egy jogesetben él tovább, azaz a Lordok Háza Fellebbezési Bizottsága által alkalmazott "jogértelmezés" egy esethez tapadva kötelezi az alsóbb bíróságokat,⁴² s a jogszabály akkor épül be a jogrendszerbe, ha a bíróságok már alkalmazták azt, ami az esetek többségében persze egyszerű nyelvtani értelmezést jelent.⁴³

³⁹ *Farrar*, John H. and *Dugdale*, Anthony M.: i.m. 102. p.

⁴⁰ *Bailey*, S.H. and *Gunn*, M.J.: i.m. 23. p.

⁴¹ "Here Lies the Common Law: Rest in Peace" (*Hahlo* 1967 M. L. R.).

⁴² *Kiralfy*, A. K. R.: i.m. 114–115. p.

⁴³ *David*, Rene and *Brierly*, John E.C.: i.m. 392. p.

A törvények és a törvényhozás jellegzetességei

Mindenekelőtt a törvények stílusáról kell beszélni, hiszen gyökeresen eltér az általunk megszokottól, azoktól a törvénykönyvbe foglalt jogszabályoktól, amelyek a XIX. század nagy kódexeiben jelentek meg, országonként változó stílusban, azonban a kódexek korlátaiból származó azon közös vonással, hogy a törvényhozó, belátva a szabályozás teljeskörű részletezettségének képtelenségét, általános fogalmakkal operál, amiből a bíró szélesebb diszkréciója következik. Az angol törvény megfogalmazója ezzel szemben kerüli az általánosítást, a szélesen értelmezhető fogalmakat, s megpróbál kizárni minden olyan esélyt, ami az értelmezési lehetőségek számát növelné. A jogszabályok ennél fogva precízek, szűkszavúak, esetjogi jellegűek.

Az angol jogszabályok eltérő stílusa abból a fent említett tényből származik, hogy a *statute law* megalkotására – elsősorban kezdetben – a bíró alkotta jog hiányosságainak kiküszöbölése céljából került sor, s csak a XX. században a jogrendszer "tisztítása", átláthatósága érdekében. Hiányosságra pedig egy konkrét ügy kapcsán derült fény, s a megalkotott jogszabály ennek megfelelően, az ügghöz szorosan tapadva, esetjogi jelleggel készült el, magán viselve az esethez kötöttség jegyét. Az idők folyamán a jogalkotás esetlegessége a jogszabályok olyan kazuisztikáját teremtette meg, ami a jogalkotót egyre precízebb jogszabályok szerkesztésére ösztönözte, egy korábbi szabállyal való ütközés elkerülése érdekében, amit a bírói értelmezés leszűkülése tovább fokozott. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a kazuisztikus jogszabályok tengerében a jogszerkesztés központosított és egységesített mechanizmusa ellenére az időszakonként változó jogszerkesztési stílus, továbbá a jogterületek eltérő szabályozást igénylő jellege a jogszabályok absztraktságát illetően figyelemreméltó különbségekhez vezet. Az adójog vagy a büntetőjog területén megkövetelt egzsaktság lazulhat a családjog esetén, ahol a kicsit általánosabban megfogalmazott jogszabály a bíró számára tágabb lehetőségeket biztosít, aki a körülmények figyelembevételével a törvény keretein belül szabadabban mozoghat.⁴⁴ Ez a "szabadság" persze viszonylagos (a szabadság talán nem a legjobb kifejezés ebben az esetben, mert mint látni fogjuk, nem csupán a jogalkotón múlik a korlátozott jogértelmezés, illetve a jogalkotás túlzott pontossága), hiszen a német vagy francia kódexek ezeknél jóval szélesebb körben hatalmazzák fel a bíróságokat a diszkrécionális jogalkalmazásra.

A kérdés csak az, hogy ez pontosság és feszes fogalmazásmód hogyan biztosítható a jogalkotásban.

Az angol parlament híres arról, hogy a szavazásra kerülő törvénytervezetek többségét a kormány terjeszti be, s az egyéni képviselőktől származó indítványok ritka kivételnek számítanak, az pedig szinte elképzelhetetlen, hogy a kormány véleményével ellenkező indítvány elfogadásra is kerüljön. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a parlamentarizmus mintapéldányának tekinthető angol politikai rendszer alapvetően két pártra

⁴⁴ *Farrar, John H. and Dugdale, Anthony M.: i.m. 142. p.*

építve funkcionál, s a választásokon többséget szerzett párt alakíthat kormányt. Ez persze önmagában – az USA példáját figyelembe véve, ahol a kétpárti váltógazdálkodás ellenére egyéni indítványok tömegéből lesz törvény – még kevés a kormánytól független indítványok elfojtásához, azonban a pártok összetartó ereje, amely a szavazásnál egységet követel, erre az eredményre vezet. A belső kohézió a történelmi gyökerekre, és arra a tényre vezethető vissza, hogy a képviselők parlamentbe jutásának előfeltétele valamely nagy párt támogatásának megszerzése, amely nélkül aligha sikerülhet a képviselőség elnyerése.⁴⁵ Mindezek következtében a "rábólintó szavazógépek" mellett csak a látszat kedvéért bukkannak fel néha olyan képviselők, akik pártjuk indítványára nemet mondanak. Ez a szisztéma lehetővé teszi, hogy a mindenkori kormánypárt, pontosabban a kormány indítványait gond nélkül, lényeges módosítások nélkül fogadják el, s így a törvények szövegezésével megbízott szakemberek munkája nem szenved sérelmet.

A törvények elfogadásáig az út meglehetősen hosszú, ami egy kétkamarás törvényhozó testületnél érthető.

A törvényhozói szándék a kormány valamely bizottságában alakul ki, ahol elvi szinten fektetik le a jogszabállyá formálandó törvényhozási tárgy fő irányát, s ezt küldik meg a jogalkotás központi szereplőinek, a Parlament "szövegezőinek", akiket a gyakorló jogászok közül emelnek ki, s akik elnevezésük ellenére (Parliamentary Draftsman) alapvetően a kormány alkalmazottjai.⁴⁶

Profi jogászokról van szó, akik nagy tekintéllyel rendelkeznek, s akik rendkívül időigényes és precíz munkát végeznek, hogy a Parlament előtti bemutatásra alkalmassá formálják a tervezetet. A jogszabályok szerkezeti és stílusbeli egysége erősítése érdekében ún "szövegezési paraméterek" irányítják őket, amelyek a nyelvhasználatra (legyen egyértelmű, világos), a szöveg hosszára (lehetőleg minél rövidebb), a hatékonyságra (a törvény a kormány szándékát fejezze ki), a kompatibilitásra (a felhasznált kifejezések ugyanazt takarják, mint más törvényekben), vagy a tervezet elkészítésére előre megszabott határidőre vonatkozóan adnak instrukciókat.⁴⁷

⁴⁵ *Atiyab, P.S. and Summers: Form and Substance in Anglo-American Law: A comparative Study in Legal Reasoning, Legal Theory and Legal Institutions. Oxford University Press, Oxford, 1987. 302. p.*

⁴⁶ *Atiyab, P.S. and Summers: i.m. 316. p.*

⁴⁷ *Bailey, S.H. and Gunn, M.J.: i.m. 249. p.* A törvényelőkészítés folyamatáról írt jelentésében a Renton Committee az angol jogszabály szerkesztés "hibáira" hívja fel a figyelmet: A nyelvezet sokszor bonyolult, a szabályok túl részletezettek, néhány törvény szerkezete illogikus stb., s többek között szélesebb elvek használatára buzdít. Mindig újra felbukkanó vita, hogy az angol típusú törvény szerkesztési stílus megtartása, vagy kontinentális irányba való elmozdítása lenne-e üdvözítő. A kérdést azonban az angol bírák magatartása egyelőre eldönti, hiszen kiszámíthatatlan, hogy az értelmezésre vonatkozó mai elvek megtartása esetén egy nyitottabb jogalkotás hova vezetne. A Renton Committee a szövegezők számát is kicsinyli, ám létszámuk növelésére és képzésükre vonatkozó javaslatait eddig nem vették figyelembe, s jelenleg is mindössze 25 főből áll a testület.

Az elkészült tervezetek a következő folyamaton mennek keresztül:

- Hivatalosan bemutatják az Alsó Háznak.
- Többségi szavazattal elfogadják.
- Az illetékes bizottságban megvitatják, s a szükségesnek ítélt kiegészítéseket, módosításokat elvégzik rajta.
- Ismét az Alsó Ház elé kerül, ahol újra megvitatják.
- Többségi szavazattal elfogadják.
- A tervezet átkerül a Lordok Házához, ahol a fentihez hasonló eljárásra kerül sor.
- Királyi jóváhagyás.
- A tervezetből (Bill) "törvény" (Act of Parliament) lesz.

A törvények formája manapság egységes. Rendelkeznek egy ún. rövid címmel (short title, pl. Deftors Act), illetve néhány esetben ezentúl egy hosszabb címmel (long title) is, amelyben a törvényhozás szükségességét indokolják.⁴⁸ A szöveg a szabályozási tárgyakkal megfelelően szakaszokra (sections) oszlik, s ha hosszú a törvény, akkor nagyobb egységekre (Parts) is.⁴⁹

Az elfogadott és kihirdetett jogszabályok a procedúra hosszúsága ellenére alapvetően megőrzik azt a formájukat, ahogy a "nagyhatalmu" szövegezők megalkották azokat, amiket a képviselőházi módosítások, vagy kiegészítések esetén a szöveg átfogalmazásánál is felhasználnak, nehogy fellazuljon a törvény szerkezete, és elveszítse precizitását.

A törvény-jog (statute) értelmezési szabályai⁵⁰

1. A szó szerinti (literal) értelmezés

Az angol jogalkalmazás, pontosabban a "törvény-jog alkalmazás" sajátossága, hogy az idők folyamán a jogszabály értelmezése meglehetősen egyoldalúvá vált, amennyiben a bírák – legalábbis a statute jogot illetően – túlságosan komolyan vették azt az "új" szereposztást, miszerint a megválasztott parlament által megalkotott jogszabályoknak ők lennének hűséges végrehajtói, egyedi esetre alkalmazói. Ennek megfelelően, a legkényelmesebb megoldást választva, az esetek nagy részében úgy értelmezik a jogszabályt, ahogy az

⁴⁸ "An Act to consolidate the enactments relating to conveyancing and the law of property Act 1925."

⁴⁹ A törvények egy közös hatályba léptető formulával is rendelkeznek: "Be it enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in the present Parliament assembled, and by authority of the same, as follows." – Korábban szokás volt a törvényeket preambulummal is ellátni, ma ez már ritkaságnak számít.

⁵⁰ Amint Lord Reid a *Maunsell v. Olins* ügyben kifejtette, az értelmezés szabályai semmi esetre sem tekinthetők kötelező erővel rendelkező szabályoknak, hiszen "... azok a mi szolgálaink, nem pedig tanítóink".

önmagában, a szavak általánosan elfogadott jelentéséből következik. A kontinentális jogtudósok által felvázolt értelmezési lehetőségek itt is a bírák rendelkezésére állhatnak, ám ők alig élnek ezekkel, s mint látni fogjuk, az angol bírói gyakorlat kidolgozott ugyan egy kompromisszumos értelmezési alternatívát, illetve felelevenített egy ősrégit, az esetjog fénykorából valót, ám ezeket a szükség hívta életre, amit a szó szerinti értelmezésből fakadó, a józan ésszerűségnek ellentmondó ítéletek okoztak.

Bármennyire pontos egy törvény, mindenféleképpen értelmezésre szorul, hiszen ha nem így lenne, a törvénypozitívista álom valóra válna, s ez a bírói munkát az eset körülményeinek tisztázására szűkítené, amelyet követően a tények és a törvény házasságából megszülethetne az ítélet. Ez azonban illúzió, s nem csupán azért, mert nincs tökéletes jogalkotó, hanem mert az az elképzelés, hogy a törvény által használt fogalmaknak minden esetben léteznek egy elsődleges, mindennapi, közönséges (ordinary) értelme, maga is téves. Az a kifejezés ugyanis, hogy mindennapi, már eleve homályos, s bizonyos értelemben megfoghatatlan. Márpedig egy homályos fogalommal, amely az esetek egy részében kétségtelenül használható, nem lehet kizárni az esetleges értelmezésbeli különbségeket. A többértelmű vagy homályos fogalmak használatát még a leggondosabb jogalkotói munkával sem lehet elkerülni; s így a bírói értelmező tevékenység teljes tagadása képtelenség.

A szó szerinti értelmezés hívei persze tisztában vannak ezzel, s nem az értelmezés tényét tagadják. Tudják jól, hogy bizonyos esetben a kétértelmű, vagy pontatlan fogalmak használata értelmezésre kényszerítik a bírót (arról nem is beszélve, hogy a grammatikai értelmezés is értelmezés). Elképzelésük arra vonatkozik, hogy ha meg lehet állapítani a szavak "mindennapi" (azaz általánosan elfogadott) jelentését, akkor a bíróság nem mehet túl az így összeállt szabály értelmén, még akkor sem, ha ez nyilvánvalóan abszurd ítéletet eredményez⁵¹. A szabályt enyhítendő, amennyiben viszont két, vagy többértelmű, vagy homályos kifejezés szerepel a törvényben, s valamelyik értelmezés abszurditáshoz vezet, valamelyik pedig nem, akkor azt kell feltételezni, hogy a törvényhozó az utóbbira gondolt.

A szó szerinti (literal) értelmezés (Thibault terminológiájában grammatikai értelmezés) hívei általában a következő két érvet hozzák fel a szűkített interpretáció alátámasztására:

a) Az egyik a törvényhozói szándék kutatásának követelésével vitatkozva tagadja, hogy a Parlament akarata az elfogadott és kihirdetett jogszabályon kívül bármi egyébből megismerhető lenne. A törvények előkészítése során felhalmozódott anyagok, a kormány nyilatkozatai, vagy a képviselői felszólalások nem közvetíthetik hitelesen a képviselőház egészének szándékát, arról nem is

⁵¹ "If the words of an Act are clear, you must follow them, even though they lead to manifest absurdity. The court has nothing to do with the question whether the legislature has committed an absurdity...if one interpretation leads to an absurdity and the other doesn't, the court will conclude that the legislature did not intend to lead to an absurdity, and will adopt the other interpretation" (Lord Esher in *R. v. City of London Court Judge*).

beszélve, hogy ezen anyagok átvizsgálása rendkívül időigényes, ami az angol "törvénygyárat" figyelembe véve rendkívüli módon leterhelné a bírákat.

b) A másik a parlamenti szuverenitás sérelmével indokol, vagyis hogy az értelmezés tágításával a jogalkotás lényege a bíróságokhoz kerülne, akik felett a társadalom nehezen gyakorolhatja ellenőrzési jogát.

Az első logikailag nem, csupán célszerűségi szempontok alapján cáfolható. A második azonban sokkal érdekesebb, hiszen aki a hatalmi ágak elválasztására hivatkozik Angliában, az mindig veszélyes vizekre evez. A bíróság jogalkotó hatalma ugyanis – akárhogy tagadják is (a bíróság csak deklarálja a jogot) – kétségtelen tény, ezért nehezen érthető a bíróság értelmező tevékenységének a statute law irányában való olyan mértékű leszűkítése, amely még az abszurd ítéleteket is inkább vállalja, minthogy eltérjen a törvények szó szerinti értelmezésétől.

Arra vonatkozóan, hogy miért aratott ekkora sikert a grammatikai értelmezés, jónéhány elképzeléssel találkozhatunk. Nem valószínű, hogy pusztán a bírói kar sértődöttségéről, a növekvő állami jogalkotással szembeni ellenállásáról volna szó.⁵² Pontosabban, ez jó érvet szolgáltat a kezdetekhez, az értelmezés leszűküléséhez, de ma már nem kell rosszindulatot feltételeznünk a bírói kar részéről, ha meg akarjuk érteni a tágabb értelmezési módoktól való tartózkodásukat. Az angol bírák jó része ugyanis tényleg úgy gondolja, hogy a szó szerinti értelmezés minden szempontból megfelelőbb az állampolgárok számára, hiszen egyrészt a kiszámíthatóságot biztosítva a jogbiztonságot szolgálja, másrészt a törvényszerkesztés mai stílusa mellett az esetek többségében szerintük ezzel juthatunk el legkönnyebben a törvényhozó szándékához. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a hagyományosan depolitizált bírói kar így tarthatja távol magát a politikától, hiszen így nem fordulhat elő, hogy valamely értelmezési változat támogatásával a bíróság egy politikai erő irányába elmozduljon.⁵³

2. Értelmezési aranyszabály (Golden Rule)

Azok az értelmezési szabályok (rules of interpretation), amelyekről az angol jogi irodalom beszél, valójában nem szabályok a szó igazi értelmében. Olyan bírói véleményekről van szó, amelyek egy konkrét ítéletben fogalmazódnak meg, mint obiter dicta, s így kötelező erővel nem rendelkeznek. Mélyebb okokra vezethető vissza, amiért a bírák bizonyos korszakokban egyik vagy másik értelmezési alternatívát preferálják. A szó szerinti értelmezésből fakadó problémák kikerülésére néhány olyan bírói döntés született, melyek új értelmezési elv kialakulásához vezettek, amely az ún. "aranyszabály" elnevezést kapta. Ennek lényege, hogy ha a törvény által használt kifejezések világosak, ám

⁵² Allen, Charles K.: Law in the Making. Seventh Edition. Clarendon Press, Oxford, 1964.

Idézi: Pokol: i.m. 140. p.

⁵³ Atiyah, P.S. and Summers: i.m. 104. p.

jelentésük alapján abszurd ítéletet eredményeznének, akkor a bírónak fel kell tételeznie, hogy a Parlament nem ezt az értelmet szándékozta a törvénynek adni. Ebben az esetben a törvény keretén belül maradvá, el lehet térni a szavak hétköznapi jelentésétől, amennyiben a törvényhozó valós akarata kivehető a jogszabályból. A grammatikai értelmezés ugyanis gyakran olyan eredményre vezet, amely nyilvánvalóan abszurd és nem a törvényhozó eredeti szándékát tükrözi. Ilyen problémát vetett felszínre a bigámia törvényi tényállása. A szabályt úgy fogalmazták meg, hogy aki házassága alatt mással házasságot köt, az bigámiát követ el⁵⁴ A szó szerinti értelmezés alapján senki sem követhetne el bigámiát, hiszen a házasság fennállása alatt senki sem tud új, érvényes házasságot kötni, legfeljebb a házassági ceremóniát tudja lebonyolítani. A R. v. Allen ügyben a bíróság az "aranszabályt" alkalmazva értelmezte a jogszabályt, hiszen a Parlament akarata nyilvánvalóan kivehető volt a törvény rendelkezéseiből.

Az "aranszabály" alkalmazására persze nem mindig hajlandó a bíróság, s egy ésszerűtlen ítélet meghozatalával kényszeríti a Parlamentet új törvény alkotására.⁵⁵

3. A *mischief rule*.

Ez egy olyan ősi értelmezési elv, mely abból az időből származik, amikor a statute law nemcsak néhány bíró képzeletében, hanem a valóságban is szubszidiárius szerepre volt kárhóztatva az esetjoggal szemben, s amikor a törvények stílusa korántsem volt olyan pontos és teljességre törekvő, mint manapság. Megfogalmazására 1584-ben került sor, s lényege, hogy egy törvény értelmezésénél azt kell megvizsgálni, hogy: 1. A kérdést hogyan szabályozta a common law (itt esetjog) a törvényhozást megelőzően. 2. Mi volt a baj, amit a common law nem oldott meg, vagyis milyen problémát akart megoldani a jogalkotó.

A módszer alkalmazásának egy mintapéldája a *Smith v. Hughes* ügy, ahol a bíró nagyon világosan indokolt. A törvény szerint ugyanis meg kell büntetni azokat a prostituáltakat, akik az utcán járókelőket molesztálnak. A kérdéses ügyben az illető hölgy – feltehetőleg a jogszabály alapos ismerete miatt – egy erkélyről próbálta becsalogatni a férfiakat. Parker bíró a következőképpen érvelt: "Úgy közelítem meg a kérdést, hogy a törvény (Act) milyen problémát (*mischief*) kíván orvosolni. Mindenki tudja, hogy a törvényt azért hozták, hogy az utcákat megtisztítva az emberek nyugodtan sétálhassanak ... Ebből a szempontból alig számít, hogy a prostituált az utcáról, az ajtóból, vagy az erkélyről molesztál."⁵⁶

⁵⁴ "Whosoever being married shall marry another person during the life of the former husband or wife" (Section 57 of the Offences Against the Person Act 1861).

⁵⁵ Ilyen eset volt az *Inland Revenue Commissioners v. Hinchy* ügy 1960-ban, ahol Lord Reid újra hitet tett a szó szerinti értelmezés mellett.

⁵⁶ *Smith v. Huges* 1871. Idézi *Rutberford, L. A., Todd, I. A., Woodley, M. G.*: i.m. 8. p.

Az elv felelevenítését szintén a szó szerinti értelmezés gyakran ésszerűtlen következményei indokolták, s így korlátozottan bár, de ma is helyet kap az ítélkezésben, elsősorban ott, ahol a törvényhozó többértelmű fogalmat használ. Érdekes módon a Law Commission mint "leginkább kielégítő megközelítésről" beszél az állami jog értelmezéséről szóló jelentésében.⁵⁷ Mások azonban továbbra is a szó szerinti értelmezés mellett érvelnek a mischief rule ellenében.

5. Az angol jogászai professzió "Felső Háza" (*Bench and Bar*)

Az, hogy a precedensek kötőereje eltérő mértékben érvényesül az angol illetve amerikai (USA) jogban, Atiyah és Summers szerint arra a tényre vezethető vissza, hogy az angol jogászai professzió krémje olyan zárt és erős szocializációs közegben él, amely azonos viselkedési mintákat és nagymértékű formalizmust megkövetelve rákényszeríti a bíróságokat arra, hogy kialakítsák és be is tartják a "stare decisis" elvét. Az USA-ban viszont az ügyvédi réteg megkettőződésének elmaradása miatt nem alakult ki olyan belső mag, mely a Bar-hoz és Bench-hez hasonlóan rá tudna nehezedni az igazságszolgáltatásra, másrészt az eltérő jellegű jogászképzés a bírói véleményeket kritikusan szemlélő jogászságot nevel (Goodhart szerint az amerikai joghallgatót kétkedésre oktatják), harmadrészt az USA-ban az angol bírákhoz képest a bírói kar jóval erősebben politizált, s a társadalom felé jóval nyitottabb, s mindez azt eredményezi, hogy az amerikai bírák inkább aktivisták, mint angol kollégáik, s kevésbé veszik komolyan a korábbi bírói döntéseket, mint az angolszász jog őshazájában. (Atiyah and Summers 1987.). Az angol bírói kar tehát egy szűk, és azonos viselkedési mintákat követő, dogmatikus szemléletű oktatáson átesett ügyvédi elitből, politikai szempontoktól mentesen, szakmai kvalitásaik alapján kiválasztódva, egymás és a jog iránti tisztelet által vezérelve a jog pozitivitását magas szinten képesek biztosítani. A gondolatmenet világos, de egy további kérdést vet fel, hogy miért csak a XIX. sz. végén következett be a precedensek követésének kényszere Angliában, jöllehet a bírói karban (és a Bar-ban) korábban sem voltak lilára festett hajú különöckök, s a "szocializációs malom" a mainál is jobban működött. Miért kellett hát oly sokáig várni, hogy a bírák, alkotókedvüknek korlátot szabva, egy kiszámíthatóbb, követhetőbb, kötöttebb szisztéma irányába tegyenek lépéseket.

⁵⁷ Bailey, S.H. and Gunn, M.J.: i.m. 322. p.

A válasz kézenfekvőnek tűnik, hiszen nem egyedi jelenségről, hanem kortünetről volt szó. Amit a kodifikáció jelentett Európa számos országában, ugyanazt jelentette Angliában a korábbi bírói döntések követésének kényszere, a növekvő törvényhozással kiegészítve. A *stare decisis* annak a kornak a követelménye volt, amelyik "a joganyag pontos rögzítésével a bírói szubjektivitás minimalizálására törekedett",⁵⁸ s feltételezésünk szerint, ha ellent akart állni a bírói kar saját térszűrésének, gátat kellett emelnie a bírói aktivitásnak, hogy a jogalkotás hagyományos keretei legalább részben fennmaradhassanak. Az esetjog "pozitívalódásának" tehát ez volt az oka, s az már egy másik kérdés, hogy az angol jogászság sajátosságai mennyiben járultak hozzá az említett kórkövetelmény érvényesüléséhez, s hogy az USA-ban ez miért alakult másként.

A következő néhány oldalon az angol jogászi professzió krémjét, "felső házát" vesszük szemügyre, azt a valóban nagyon szűk, egymással szoros kapcsolatban álló két réteget, amelyik homogenitásával és hatalmas befolyásával hívja fel magára a figyelmet, s amely alig tűri a más országok jogászságával való összehasonlítást. A hangsúlyt az angol jogászi professzió azon jellegzetességeire helyezzük (homogenitás, politikai "sterilitás" stb.), amelyek nyilvánvalóan hatást gyakorolnak a jogrendszer milyenségére, ám a téma rendkívül szegényes hazai irodalmára tekintettel olyan tényeket is közlünk, melyekből semmilyen elméleti következtetés ki nem csalható.

A barristerek (a Bar)⁵⁹

Az angol ügyvédség megkettőződéséről bizonyára sokan tudnak. Valóban érdekes fejleménye ez a jogtörténetnek, hogy Angliában kialakult egy olyan zárt ügyvédi közösség, amely a közülük választott bírakkal együtt gyakorlatilag kézben tartotta a teljes igazságszolgáltatást hosszú évszázadokon keresztül, s emellett a korábbi változatos jogászi szakmákból egy olyan "alsó ház", a *solicitorok* rétege, amelyiknek hosszú ideig alig volt beleszólása a jog kialakításába, illetve akiből sohasem válhatott és nem is válhat ma sem olyan bíró, aki a jogfejlődés irányát meghatározó precedenst alkothatna.

1. A Bar eredete, szervezete, összetétele

Az ügyvédi hivatás kezdetei a XIII. század végéig nyúlnak vissza, amikor megszigorították a papoknak azt a jogát, hogy mások védelmében eljárjanak olyan ügyekben, amelyek nem a kánon jog alá tartoztak. Ekkor alakultak meg azok az ügyvédi társaságok, amelyekből 4 máig is fennmaradt: 1. Inner Temple, 2. Middle Temple (a nevek onnan erednek, hogy a keresztes lovagok rendjének

⁵⁸ *Pokol*: i.m. 69. p.

⁵⁹ A Bar a barristerek testületének elnevezése.

felosztásokkor a rend épületeit az ügyvédek vették át), 3. Lincoln's Inn, 4. Gray's Inn, s ezek ma a barristerek szakmai szövetségei.⁶⁰ Ezek az ún. Inn-ek nem csupán szakmai szövetségek voltak, hanem a hivatás elsajátításának műhelyei is egyben, egyfajta kollégiumoként és a társasági élet központjaként is működtek és működnek ma is. A barristerek és szövetségeik nagyfokú függetlenséget élveztek az egyéb ügyvédi jellegű szakmákhoz képest, melyek képviselői közvetlenül a bíróságok alkalmazásában álltak. Ilyenek voltak a common law bíróságoknál az attorney-k, a Kancellári Bíróságon a solicitorok, vagy az egyházi bíróságon a proctorok, akik az ügyfeleknek tanácsot adtak, illetve segítettek abban, hogy a szükséges lépések megtételével az ügy a bíróság elé kerüljön, ahol a valódi védelmet már egy barrister látta el.

A barristerek tehát a kezdetektől jelentős kiváltságokkal rendelkeztek, s akit valamely Inn felvett tagjai közé, az igen nagy anyagi és erkölcsi megbecsülésnek örvendett. Az idők folyamán a bírák kiválasztásának módja is kialakult, hiszen az idősebb barristerek megalakították a Serjeant-ok rendjét, s ettől kezdve ők jelentették a kiválasztandó bírák bázisát, egészen addig, míg ezt a címet ki nem szorította egy másik rang. A XVII. századra ugyanis egy új megkülönböztetés jött létre a Bar-on belül. A tekintélyesebbek megkapták a Lord Kancellártól azt a jogot, hogy selyemköntöst öltsenek, s ezzel Queen Counsel-lé lépjenek elő, s a későbbiekben már közülük emelték ki a bírákat (az utolsó angol serjeant 1921-ben halt meg.) Ezzel gyakorlatilag kialakult a Bar mai összetétele, s amikor az igazságszolgáltatásról rendelkező törvények (Judicature Acts) intézkedései után 1883-ban felállt egy bizottság (Bar Committee), amelyből később a Bar egyik legfontosabb szerve lett (Bar Council), majd 1966-ban egy Szenátus (mai elnevezése Senate of the Inns of Court and the Bar), akkor a szervezete is elnyerte mai formáját.

A barristerek testületének, a Bar-nak egyik vezető szerve tehát az Általános Tanács (teljes neve: General Council of the Bar of England and Wales), amely alapvetően egyfajta szakszervezeti funkciót lát el a Bar piaci és egyéb érdekei védelmében. Az 1966-ban létrehozott Szenátus az egyes Inn-ek adminisztratív feladataiból sokat átvállalva mint közös kormányzó szerv funkcionál. Az Inn-ek azonban mint szakmai szövetségek sok szempontból megőrizték függetlenségüket, s az egységen belüli igazgatást a "bencherek"⁶¹ végzik. Az Inn-ek egyébként az ott tanuló hallgatókból, a barristerekből, és a bencherekből állnak. A barristerek a már említett történelmi fejlődés következtében két csoportra bonthatók. A többségben lévő junior barristerek (a junior szó ne tévesszen meg senkit, egy aggastyán is lehet fiatal barrister), és a Queen's Counsel-ek (a továbbiakban: Q. C.-k) csoportjára. Érdekes módon ez utóbbi címre pályázni kell, s legalább 10–15 éves gyakorlat után van esély az elnyerésére. A címmel, azon túl, hogy a bíróvá választás esélyei megnőnek,

⁶⁰ *Rutherford, L. A., Todd, I. A., Woodley, M. G.: i.m. 51. p.*

⁶¹ Az Inn-ek kormányzását végző benchereket, akik az Inn-ek tulajdona vonatkozásában teljeskörű kontrollt gyakorolnak, a High Court (Felső Bíróság) bírái, a Queen's Counsel-ek, vagy barristerek közül választják.

számtalan előny jár, így többek között csökken a papírmunka, a rutin ügyeket az érdekesebb ügyek váltják fel és nem utolsósorban, a solicitorok szívesebben kérnek tőlük jogi véleményeket, hiszen a ranggal járó nagyobb tekintély és feltételezett tudás miatt maguk a vélemények is nagyobb autoritással bírnak. (Ez főleg azokra a vidéki solicitorokra igaz, akik nem építettek ki bensőséges kapcsolatot a Bar-ral.)⁶²

2. A barristerek feladatai

A barristerek hagyományos feladata az ügyfelek bíróság előtti védelme, s emiatt eljáró ügyvédeknek is nevezik őket. Azonban szinte minden mai szerző igyekszik azonnal felhívni a figyelmet arra, hogy mennyire meglepés ez a szakmához tapadó kifejezés, amely azt sejteti, mintha a másik ügyvédi réteg dolgozná ki a jogeseteket, végezné a papírmunkát, a barristerek pedig pusztán a pontot az i-re téve, nagyvonalúan végrehajtanák a már kidolgozott stratégiát.

Erről persze szó sincs, hiszen a hagyományos szerepkörhöz is hozzátartozott a különböző típusú beadványok szerkesztése (pleadings), s az ügyvédi tanácsadás, míg más oldalról, a solicitorok is eljárhatnak a bíróságokon a felső szintű bíróságokat kivéve. Ez persze jóval nagyobb korlátot jelent a solicitorok számára, mint mondjuk Magyarországon jelentene, hiszen jóval több ügy indul már eleve a felső szintű bíróságokon, ám ennek ellenére igen gyakori, hogy egy solicitornak több "fellépése" van, mint egy barristernek. Megállapítható azonban az is, hogy a hagyományos szerepkört illetően is jelentős változások következtek be az elmúlt néhány évtizedben. A felelősségi lehetőségek bizonyos mértékű szűkítése, s a taglétszám növekedése csökkentette a barristerek munkáját, akik közül néhányan emiatt "lovat váltottak", s vagy az üzleti életben helyezkedtek el, vagy a kormány, vagy az önkormányzatok alkalmazásába álltak. Ez a munka pedig inkább hasonlít ahhoz a munkához, amit sokszor egy solicitor végez, mint a hagyományos barristeri szerepkörhöz. Emiatt nem lehet csodálkozni azon sem, ha néhányan úgy gondolják, hogy csak a sznobizmus akadályozza meg ezeket az embereket attól, hogy a Law Society (a solicitorok társasága) tagjaivá váljanak.⁶³

Itt kell megjegyezni, hogy sokkal meggyőzőbbnek tűnnek számunkra azok az érvek, amelyeket a két szakma összeolvadásának szükségessége mellett sorakoztatnak fel, mint azok, amelyeket ellene. Az összeolvadásból adódó esetleges kezdeti problémák, pl. hogy az a sajátos ügyvédi etika és felelősség, ami a barristerekre jellemző, s ami a bírák dolgát jelentősen megkönnyíti, egy nagy létszámú, emiatt elit tudattal kevésbé rendelkező ügyvédség esetén megszűnne,

⁶² Korábban léteztek olyan szabályok, amelyek megtiltották, hogy egy Q.C. egyedül lépjen fel a bíróság előtt, s csak egy juniorral együtt láthatott el védelmet. Ezt a szabályt a monopolelles bizottság már megszüntette, de továbbra is juniorral kell fellépni, ha az ügyfél érdeke ezt megköveteli. V.ö. *Bailey, S.H. and Gunn, M.J.: i.m. 149. p.*

⁶³ *Bailey, S.H. and Gunn, M.J.: i.m. 143. p.*

eltörpülnek amellet, hogy pl. az ügyfélnek, ha felső szintű bíróságra kerül az ügy, egyszerre két olyan személyben kell megbízni, akiknek egyébként nincs sok közük egymáshoz. Másrészt nem biztos, hogy a társadalom érdekeit jobban szolgálja egy olyan ügyvédi réteg, amelyik köztudottan nem csak az ügyfél érdekeit képviseli, hanem az igazság és az eljárás öre is egyben.

A barristerek szakmai szempontból meglehetősen világosan elkülöníthető jogterületekre specializálódtak. A határok sokkal jobban érzékelhetők, mint pl. Magyarországon. Nálunk is vannak elsősorban gazdasági ügyekkel foglalkozó vagy válóperes ügyvédek, de ezt a nagyfokú specializálódást egyelőre csak egy biztos ügyfélkörrel rendelkező jogász engedheti meg magának. Az equity és common law jogász elnevezés tehát további szűkítésre szorul. A hagyományos common law jogterületeknek, mint a kártérítési ügyek (tort), családi ügyek (family), szerződéssel kapcsolatos ügyek (contract) stb., vagy a hagyományos equity területeknek, mint a trust, társasági jog (company law) saját specialistáik vannak.⁶⁴ A barristeri hivatással kapcsolatban jónéhány korlátozó rendelkezés van életben ma is. Azt gondolom, ezek a szabályok rávilágítanak arra a tényre, hogy e kivételes szakmai intézmény fenntartása, szokásainak megőrzése nem teljesen problémamentes, s a növekvő külső nyomással szemben talán nehéz lesz újabb évszázadokig szembeszállni.⁶⁵

3. A barristerek kis száma, koncentráltsága

Az angol joggal kapcsolatos elméleti fejtegetésekben gyakran szoktak hivatkozni a barristerek rendkívül kis számára, másrészt a Bar földrajzi

⁶⁴ Érdekeség, hogy a common law-val foglalkozó barristerek irodái a Temple-ben, míg az equity-vel foglalkozókéi a Gray's Innben tömörülnek.

⁶⁵ Az egyik, hogy megbízást csak solicitortól fogadhatnak el, vagyis kapcsolatuk az ügyféllel elvileg közvetett. Természetesen sokan nem örülnek ennek a rendelkezésnek, s rendszeresen követelik megszüntetését, ám a jogi reformokkal megbízott királyi bizottság (Royal Commission) a Szenátussal egyetértésben arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha az ügyvédség osztottsága a társadalom érdekeinek megfelel, akkor a közvetett megbízás intézménye ezzel együtt fennmarad. V.ö. *Bailey, S.H. and Gunn, M.J.*: i.m. 145. Ehhez a rendelkezéshez kapcsolódik az a szabály is, hogy egy barrister nem pereskedhet a munkadíjáért, miután az honoráriumnak minősül, ellenben a solicitor pert indíthat érte, s ha ezt nem teszi, akkor a saját pénzéből kell a megbízásért járó összeget a barristernek megfizetni. Egy másik intézkedéssel a társas ügyvédség létrejöttét tiltják meg, annak ellenére, hogy a királyi bizottság maga is elismerte annak nyilvánvaló előnyeit (helyettesítés lehetősége stb.). Az ellenérv azonban erősebb s mulatságosabb is, hiszen az ügyfelek lecsökkenő választási esélyeire hivatkoznak akkor, amikor a választási esélyek a szakma kettébontásával már eleve korlátozottak, s ha a királyi bizottság hajlandó ezt érvként felhozni, miért nem erőltette inkább az ügyvédség teljes liberalizálását? Az irodákban persze általában többen dolgoznak, csak hogy ez nem jelenti, hogy az ott dolgozók társakká is válhatnak, még ha néha át is törik ezt a szabályt. [Köztudott pl. a "négerezés" (devilling), amikor valaki az elvállalt ügyet a megbízási díj feléért másnak adja, aki a munka jelentős részét elvégzi helyette.]

értelemben vett koncentrátságára. Az ügyvédség "felső háza" valóban kis számú, ám ha figyelembe vesszük, hogy Rene David 1977-ben magyarrá is lefordított munkájában még csak 2400 főről beszél, majd ugyanannak a műnek 1985-ben megjelent harmadik kiadásában már megközelítőleg 4000-ról, s az 1990-es statisztikák már 6645 barristert tartanak számon, melyből 682 Q.C.,⁶⁶ akkor olyan figyelemreméltó változást konstatálhatunk a mennyiség tekintetében, ami valószínűleg jelentős strukturális fejleményeket jósol. A Bar ugyanis megtelt, s ez nem csupán azt jelenti, hogy az utóbbi évtizedekben amúgy is szűkített feladatok ellátására már épp elegenden vannak, s a korábbi magas jövedelmek kezdenek csökkenni, hanem azt is, hogy a végzett barristerek már nem találnak az ügyvédi irodákban helyet maguknak, ami korábban elképzelhetetlennek tűnt. Ez összefüggésben áll egyrészt azzal, hogy új ügyvédi iroda nyitásához az Innek hozzájárulása szükséges, másrészt pedig, hogy az ügyvédi irodák többsége az Innek épületében, a bíróságokhoz közel, London jogi centrumában működik. Az Innek ugyanis a szokásosnál jóval alacsonyabb összegért adják bérbe a helyiségeket, ahol a barristerek még a kiváló könyvtárakat és az étkezési kedvezményeket is igénybe vehetik. Így nyilvánvalóan csökken az esélye annak, hogy e szűk körzeten kívül is irodák nyíljanak.⁶⁷

4. A Bar homogenitása

Különleges helyzetben lévő jogászok közösségét jelenti a Bar, s e kivételes helyzet kivételesen azonos viselkedési szokásokat, attitűdöket, gondolkodásmódot alakít ki. A barristerek viszonylag kis számán és területi koncentrátságukon túl ehhez nagy mértékben hozzájárul az is, hogy közös az a társadalmi bázis, melyből a barristerek származnak. Mindenekelőtt a felső középosztály gyermekei engedhetik meg maguknak, hogy az oxfordi, vagy cambridge-i diploma megszerzése után, a szükséges vizsgák letételével azt a barristeri hivatást válasszák, mely eleinte jelentős költségekkel jár, s csak lassan téríti meg — igaz, akkor busásan — a befektetett energiát. Jóllehet az ösztöndíjas lehetőségek miatt egyetlen szociális csoport sincs az egyetemi, vagy az azt követő tanulmányokból kizárva, ám mégsem állítható, hogy a szerényebb anyagi háttérrel rendelkezők ne szenvednének valamilyen formában hátrányt. Atiyah és Summers felhívják a figyelmet arra, hogy a Bar-ban megkövetelt "BBC—angol" elbátortalanítja az alacsonyabb osztályból származókat, akik a nem megfelelő akcentussal járó hátrányokat sosem tudják kiküszöbölni. Alapvető követelmény,

⁶⁶ Annual Report of the Bar Council 1990. 20–21. p.

⁶⁷ A Bar Council, legutóbbi intézkedéseivel — úgy tűnik — enyhíteni igyekszik a fiatalok problémáit, akik megfelelő kapcsolatok nélkül nem tudnak helyet találni maguknak. Egy olyan központi könyvtárat létesítettek, s szereltek fel megfelelő irodai eszközökkel Londonban, amely alkalmas az ügyfelek fogadására is, s ahol bizonyos feltételek megléte esetén a fiatalok is praktizálhatnak. A későbbiekben még az is elképzelhető, hogy egy ősi szokást felelevenítve, a barristerek majd saját lakásukon is fogadhatják az ügyfeleket.

hogy a tárgyalásokon a barristerek ösztönösen használják azt a magas fokon stilizált nyelvet, amelyet a bírák is használnak.

A közös intézmény, ahova a joghallgatók járnak, kialakít bizonyos közös viselkedési mintákat, vagy inkább tovább erősíti a közös orientációból adódó, már eleve meglévő azonosságokat, s a Bar-ba felvételt nyert fiatalok szép lassan a massa részei, a Bar hű katonái lesznek. Mindez túlzásnak tűnhet, de a hagyományos értelemben vett ügyvédségtől, amely általában a függetlenséget, a hierarchián kívüliséget képviseli a jogászságon belül, élesen el kell választanunk a barristereket, akik elvileg szintén függetlenek, ám az általánosan elfogadott értékekkel való azonosulás esetén járó számtalan előny miatt jóval hajlamosabbak a konformizmusra, mint a solicitorok, vagy mondjuk az amerikai ügyvédek. Ez akkor is igaz, ha a Bar pl. a társas ügyvédséget korlátozó rendelkezésével látszólag az individualizmus erősítésére törekszik. Mindenki jól tudja, hogy egy öltözködésbeli különbség, vagy a szokásosnál agresszívebb fellépési stílus elegendő ahhoz, hogy valakiből sose legyen Q.C. vagy bíró, arról nem is beszélve, hogy egy solicitor sem szívesen ad megbízást annak, aki nem tartja tiszteletben a Bar szokásait, hiszen ennek az ügy kimenetelére is könnyen hatása lehet.

Ugyancsak a Bar egységét növeli, hogy a barristerek kettős szerepet játszanak az igazságszolgáltatásban. Egyrészt képviselik az ügyfelet, másrészt az igazság őrei is egyben, ami sehogy sem fér össze azzal a képviselői felfogással, (ami pl. amerikában uralkodó), hogy akkor is teljes erővel az ügyfél felmentéséért kell küzdeni, ha az ügyvéd biztos védenca bűnösségében. Az amerikaiaknál közhelyszerű élcélődének számító szóvicc helyett (lawyer = liar, azaz = ügyvéd = hazudós) itt valóban helytállóbb Coke megállapítása: "Sohasem láttam laza és törvénytelen életű embert a jog egészséges és tökéletes ismeretéig eljutni; másrészt sohasem láttam a jogban kiváló ítéletű embert, ki ne lett volna keresztül-kasul becsületes és erényes".⁶⁸

A barristerek gyakran előre megtárgyalják, hogy a védelem mely pontokra szorítkozik majd, vagy tudatják, hogy fontos tényeket tartogatnak még a későbbiekre, s mivel az egyes jogterületek specialistái kis számuk miatt nagyon jól ismerik egymást, így kapcsolatuk gyakran baráti, bensőséges. Ugyanabba a társaságba járnak, amely – mint tudjuk –, az azonos értékrend egyik fontos mércéje.

A közös szocializációs közeg azonban nem korlátozódik a barristerekre, hiszen a barristerek nemcsak egymással, de a bírakkal is "szívesen eljárnak golfozni."

Az angol bírák

Az angol bírákat illetően néhány alapvető információn túl, mindenekelőtt arra a tényre koncentrálunk, mely a barristerekre és a közülük

⁶⁸ Idézi Horváth Barna: Angol Jogelmélet. MTA Budapest, 1943. 12. p.

megválasztott bírákra igaz megállapítások mellett hozzájárul ahhoz, hogy a jog pozitivitása, kiszámíthatósága egyedülálló módon biztosított legyen Angliában. Mint bevezetőnkben már jeleztük, a bírói kar depolitizáltsága is azon okok egyike amelyek – Atiyah és Summers szóhasználatában – a jog "formális" szemléletét okozzák, s melyek eredményeképpen a két alapvető angol jogforrás (törvény-jog, precedensjog) vonatkozásában a bírák általában "önmegtartóztatást" tanúsítanak, s azokra mint szentírásokra, úgy tekintenek. A politikai töltés hiánya ugyanis a szakszerűség irányába tolja el a kiválasztási szisztémát, s ez az egészséges szelekció a jog intézményrendszerén belül – számunkra úgy tűnik – a hatalom vagy politika helyett jog előtti alázatot szül.⁶⁹

Ami első pillantásra szembevetőd az angol bírák vonatkozásában, az az, hogy a kontinentális bírákhoz képest óriási tekintéllyel rendelkeznek a professzió belül és a társadalomban egyébként is. Ez mindenekelőtt történelmi szerepüknek köszönhető, és az anyagi megbecsülésen, a nagy tiszteleten túl a bíróság hatalmi pozíciójában, hatalmi eszközeiben nyilvánul meg. Amellett, hogy a felsőbírói bírák a precedensek megalkotásával maguk is jogalkotók, ítéleteik végrehajtására vonatkozóan lényegesen keményebb eszközökkel rendelkeznek, mint pl. francia kollégáik. "Az angol jogász számára elképzelhetetlen, hogy a bírói hatalmat olymértékben vegyék semmibe, mint ahogyan ez néha a római-germán jogcsalád országaiban előfordul. Elképzelhetetlen pl., hogy valaki, akit pénzbefizetésre ítélték, bőségben éljen anélkül, hogy hitelezői előtt felfedné, hol van a vagyona, s honnan ered jövedelme".⁷⁰

A bírói cím elnyerése nem elsősorban anyagi szempontok miatt kívánatos cél, hiszen egy jól kereső Q.C. a más értelmiségi szakmákkal összehasonlítva nem csekély bírói fizetést könnyen túlszárnyalhatja. Inkább egy professzori cím, vagy akadémiai tagság megszerzéséhez hasonlíthatnánk a kinevezést, amely a szakmai karrier legfontosabb állomását jelenti, s amely további lehetőségeket és bizonyos értelemben nagyobb kényelmet is biztosít a kiválasztottaknak. A bázis, amelyből a bírakat választják a barristerek, azon belül is elsősorban a Q.C.-k csoportja, s mint látni fogjuk, a solicitorok számára csak az alsó szintű bíróságok "székei üresek", ritka kivétel, egy egyetemi jogász számára pedig elképzelhetetlen a bírói testületbe való bejutás. Nagyon sok vád éri emiatt az igazságszolgáltatást, ami érthető, mert a társadalom tagjairól ítéletet mondók egy kiváltságos réteg értékeit testesítik meg, hiszen amit a barristerek társadalmi háttéréről megállapítottunk, nyilvánvalóan áll a közülük

⁶⁹ Ezt az állítást egyszerű lenne alátámasztani Pokol Béla jogi professzionális intézményrendszerekről írt fejtegetéseivel, hiszen kézenfekvőnek tűnhet, hogy aki nem a "jogos" alapján ítélkezik, annak ítéleteit rendre megsemmisítik. Itt azonban többről van szó, s Pokol Bélának, a jogászság jogrendszerre gyakorolt hatását elemző írása is kiegészítésre, bővítésre szorul. Dolgozatunknak ebben a fejezetében erre tettünk és teszünk kísérletet.

⁷⁰ *Pekelis, A.: Legal techniques and Political Ideologies. A comparative study. Michigan Law Review (41) 1943. 665–692. Idézi Rene David: i.m. 293. p.*

kinevezett bírásra is. Ennek ellenére nincs egyelőre olyan erő, mely az igazságszolgáltatás évszázados kereteit szét tudná feszíteni.

Angliában a bírászkodás professzionális oldalát az igazságszolgáltatás alábbi szereplői testesítik meg. (A jogászság " felső házáról" értekezve talán feleslegesnek tűnhet az alsóbb bíróságokra kinevezett bírák ismertetése, de mivel elsősorban őket is a jogászság felső rétegét jelentő barristerekből választják, továbbá mert az ő esetükben törhet meg a fősabály, s egy solicitor is bíróvá válhat, így rájuk is áldozunk néhány mondatot. A kisebb jelentőségű ügyekkel foglalkozó, s a bírászkodást nem főhivatásként ellátó laikus békebírák, illetve a bizonyos esetekben ténykérdésekben állást foglaló szakbírák "mellett" működő zsüri ismertetésétől most eltekintünk.)

1. Az alsóbb fokú bíróságokon félállású bírák (Recorders) is helyet kapnak, akiket a 10 éve praktizáló barristerek illetve solicitorok közül nevezhet ki a királynő a Lord Kancellár javaslata alapján. Ez az egyetlen lehetőség, hogy az ügyvédség másik rétege is szerepet kapjon a bírászkodásban. Egy solicitor Recorderből ugyan sohasem válhat felsőbírósági bíró, s ezzel – kimondatlanul – jogalkotó, de a hagyományos értelemben vett bírói funkció ezzel a solicitorok számára is elérhetővé válik. A bírák nem megfelelő tevékenység esetén a nygdijkorhatár előtt elbocsáthatók.

2. A 10 éve praktizáló barristerekből illetve a Recorderekből nevezi ki a királynő a Lord Kancellár javaslatára a County Court-on illetve a büntető ügyekkel foglalkozó Crown Court-on dolgozó bírákat (Circuit Judge), akik a hajdani utazóbírói intézmény örökösei, s akiket a Lord Kancellár szintén elmozdíthat állásukból alkalmatlanság, vagy nem megfelelő viselkedés (incapacity, misbehavior) esetén.

3. A Felső Bíróság (High Court) bíráit "Puisne Judges" szintén a Lord Kancellár javaslatára nevezi ki a királynő a 10 éve praktizáló barristerek közül, de őket már csak a Parlament két házának egyetértésével lehet bírói széküktől megfosztani, s ez ugyancsak érvényes az alább tárgyalt bírákra is.⁷¹

4. A következő lépcsőn a Fellebbviteli Bíróság bírái állnak (Lords Justices of Appeal), akiket már a miniszterelnök javaslatára nevez ki a királynő a 15 éve praktizáló barristerek, illetve a High Court bírái közül. Az elvi lehetőség ellenére igen ritka, hogy valakiből fellebbviteli bíró lehetne közvetlenül a Barból, felsőbírósági gyakorlat nélkül.⁷²

A csúcst nyilvánvalóan a Lordok Háza Fellebbezési bizottsága bírái jelentik, azok a peer-ek, akiket szakmai munkájuk alapján választanak ki, elvileg a 15 éve praktizáló barristerek, illetve azon bírák közül, akik legalább 2 éves felső szintű bírósági múlttal rendelkeznek. Itt is érvényes azonban, hogy a legritkább esetben neveznek ki "fellebbviteli" múlt nélkül valakit, vagyis az esetek többségében, a ranglétra fokait tiszteletben tartva, a Fellebbviteli Bíróság bíráit éri az a megtiszteltetés, hogy szakmai kvalitásaik alapján, a született Lordok

⁷¹ A Queen's Bench Division elnöke a Lord Chief Justice, a Chancery Division elnöke a Vice Chancellor, a Family Division elnöke pedig a President (of the Family Division).

⁷² A Court of Appeal elnöke a Master of the Rolls.

mellett foglalhatnak helyet, s a kivételes jogorvoslatra érdemes ügyekben ítéelkezhetnek.

A bírák politikai "sterilitása"

A Legfelső Bíróság (Supreme Court of Judicature) elnöke a Lord Kancellár, aki a jogélet kiemelkedő szereplője Angliában, s aki amellet, hogy a törvényhozói oldalon a Lordok Házában elnököl, illetve a Kabinet tagjaként quasi miniszterként funkcionál, az igazságszolgáltatás fejének tekinthető. Az Angliában uralkodó politikai filozófia – ellentétben az USA-val – nem gördít akadályt e kettős szerep elé, s a Lord Kancellár, mint a parlamentarizmus unikuma, óriási politikai és jogi hatalommal rendelkezik. A királynő kinevezési joga nyilvánvalóan formalitás, s ahol a Lord Kancellár javaslatára neveznek ki valakit, az egyértelműen a Kancellár akarátát takarja. Azokban az esetekben, amikor a miniszterelnök javasol, a kormányfő szintén konzultál a Kancellárral, akinek akarata itt is erőteljesen érvényesül. Magát a Kancellárt a kormányfő javaslatára nevezi ki a királynő, s mint a kormánytagok általában, a kormányfő akarátától függően funkciójától bármikor megfosztható. A hatalmi ágak elválasztásának hiánya a Lord Kancellár személyében érhető tetten a legnyilvánvalóbban. A szuverén parlament kormányfője által kiválasztott Kancellár a törvényhozás Felső Házának elnöke, ahol egyébként mint Law Lord, a Fellebbezési Bizottságban ítéelkezik is, s mellesleg az egész Legfelsőbb Bíróságnak (Supreme Court) is az elnöke. A törvényhozói és igazságszolgáltatói hatalom ritka összefonódása ez egy demokratikus társadalomban, s hogy ez mégsem vezet törvénytelenések sorozatához, az a demokrácia tradícióiban keresendő.

A kérdés az, hogy ilyen feltételek mellett hogyan beszélhetünk egy köztudottan depolitizált bírói karról Angliában, azaz hogyan érhető el az, hogy a bírói kinevezések szakmai, s ne politikai alapon történjenek, hiszen a lehetőség fennáll, hogy a mindenkor uralkodó kormány párthuszárokkal töltse meg az üresedő bírói helyeket. Először is azt kell leszögeznünk, hogy a bírói kar depolitizáltsága csak a XX. sz. terméke, s ezt megelőzően a bírói bársonyszéket az esetek többségében a párthűség alapján osztották, s nem elsősorban szakmai szempontok alapján. Mára azonban teljesen megváltozott a helyzet, s a kinevezések tömegéből látható, hogy azok nem politikai eredetűek. Ennek oka, véleményünk szerint a következőkkel magyarázható:

Egy magát demokratikusnak valló társadalomban az ítéelkezés elfogulatlanságának bizonyítása miatt nyilvánvalóan megengedhetetlen, hogy egy bíró a politikai nézeteinek erőteljesen hangot adjon. (Ilyet még az USA-ban sem tehet meg botrány nélkül, ahol a kinevezések politikai jellege gyakran nyilvánvaló, s a bírák maximum ideológiai beállítottságukról nyilatkoznak, bár az is inkább ítéelleteikből derül ki.) Politikai beállítottsága, véleménye persze egy

angol bírónak is lehet, ám nem biztos, hogy a társadalom értékítélete szempontjából előnyös, ha a nézeteit nagy nyilvánosság előtt ki is teregeti. Mint azt már jeleztük, a barristerek és a bírák között igen szoros a kapcsolat, s a bíráknál szükségszerű depolitizáltság a közös szocializációs közegben tevékenykedő barristerekre is igaz, akik azon túl, hogy amerikai kollégáiknál szívesebben beszélgetnek egymás között egy érdekes ügyről, mint a politikáról, nem is adják fel egykönnyen szakmájukat egy képviselői mandátumért. (Az pedig ritka kivétel, hogy egy barristerből, mint Margaret Thatcher volt, miniszterelnök legyen.) Mindettől persze még nem mentesülhetne a bírói kar a párthuszároktól. Az a tény azonban, hogy a bírói kinevezéseknél a bírák és az idősebb barristerek véleménye igen jelentősen befolyásolja a Lord Kancellárt és így közvetve a miniszterelnököt, már érthetőbbé teszi, hogy a politikától mentes, és mindenekelőtt szakmai értékelési szempontok hogyan kapnak szerepet a kiválasztásnál.

Más oldalról azt is hozzátehetjük mindehhez, hogy egy olyan demokráciában, ahol a hatalmi ágak szétválasztásának követelménye nemhogy alkotmányos, de még igazán jelentős politikai filozófiai megfogalmazást sem kapott (s mint láthattuk, személyi és szervezeti szempontból nem is érvényesített), ha a tradíció vagy politikai kultúra okozta kormányzati önmegtartóztatás nem működne, akkor maga a demokrácia, vagy jogállamiság kérdőjeleződne meg. Ezzel pedig mind a kormányfő, mind a Lord Kancellár tisztában van.

ATTILA BADÓ

INTRODUCTION TO THE ENGLISH LEGAL SYSTEM

(Summary)

The object of this study is to present the characteristics of English law. First of all the facts that lead to a better understanding of English legal theories.

The first part explains the continuity of English law, then presents the major stages of historical development of law. Furthermore we try to explain how precedent law operates focusing on the alternatives of ratio finding techniques.

Part four discusses the circumstances of statute-law making in England and the most important statute interpretation conceptions.

The final part is about the elite of the legal profession in which we analyse the community of barristers and judges from sociological point of view.